

GESCHIEDENIS VAN HET HOOGE VEEN

6

DE GROTE TERRITORIALE CONFLICTEN
OVER DE GRENZEN EN
EIGENDOMSRECHTEN VAN HET
GEBIED VAN DE COMPAGNIE VAN DE
5000 MORGEN
(1633-1667).

©Albert Metselaar, Hoogeveen 2012.
*Niets uit deze uitgave mag worden openbaar gemaakt of vermenigvuldigd, op welke wijze dan ook, zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.*

LANDRECHT EN MARKEGRENZEN

Op 28 juli/7 augustus 1631 (28 juli oude stijl, 7 augustus 1631 huidige tijdrekening) had de stoklegging plaats op het Huis te Echten van 4000 morgen van de Compagnie van de 5000 Morgen. Omdat ook de Meppense Venen, deel van de marke van Meppen, deels opgegaan waren in de Compagnie van de 5000 Morgen, vond een tweede stoklegging plaats in de woning van Jan Coerts Lepel, de schulte van Zweelo. Roelof van Echten behield zelf nog 1000 morgen in de Compagnie. Als we uitgaan van enkele simpele rechtsprincipes die overal en in alle tijden hebben gegolden, is er die dag iets heel vreemds gebeurd. Men kan alleen iets verkopen als men eigenaar is van datgene wat verkocht wordt. Als je iets verkoopt ben je het kwijt, en kun je er geen rechten meer op doen gelden. Twee basisregels. De eerste basisregel werd geschonden op die bewuste 28^e juli c.q. 7^e augustus 1631. Roelof van Echten verkocht venen en ondergronden van Steenberg en Ten Arlo, die hem zelf nog niet via stoklegging waren overgedragen. Hij verkocht grote delen van de Meppense Venen, waar hij nog niet of slechts gedeeltelijk eigenaar van was. Het breken van de tweede basisregel zou al snel volgen. Het gevolg was een hele serie processen, als onderdeel van een kluwen van processen.

De toenmalige Drentse ‘wetgeving’ was simpel, maar voor de boerengemeenschap doeltreffend. De ‘wetgeving’ was vastgelegd in de vorm van een serie gewoonteregels in het Landrecht van Drenthe¹ van 1614. De verpersoonlijking van de Drentse rechtorde was de Drost, een edelman, die garant moest staan voor de uitvoer en de handhaving van het Drentse rechtssysteem. Het eerste artikel van het eerste boek van het Landrecht van 1614 begon dan ook met: *“De Drost, wezende hoofdofficier van de civiele en criminele justitie in den lande van Drenthe.....”* Waar het Landrecht hiaten vertoonde moest door de etten, de gezworenen die rechtspraken, naar beste weten recht worden gesproken, waardoor in feite nieuwe regels aan de oude werden toegevoegd. Zolang er niemand protesteerde tegen het gedrag van een ander, hoefden de etten echter niets te doen, ook al zou men kunnen stellen dat het gedrag niet helemaal zuiver was.

In artikel 50 van het derde boek lezen we, in hedendaags Nederlands: *“Waar tussen twee buurschappen of particuliere personen geen rechtmatige markescheiding, te weten geen limieten van stenen of palen gevonden worden, zal nog de ene nog de andere partij enige palen, stenen of andere merktekens op eigen autoriteit of in absentie van zijn eigen partij mogen stellen, bij boete van 25 goudgulden.”* De strekking van dit artikel is natuurlijk dat niemand zich zomaar onverdeeld markebezit of gebieden waar twee of meer marken recht op hadden zou mogen toeëigenen. Geen enkele partij mocht zonder overleg met de andere partij zelf een grens vaststellen. Er werd eerst overleg gepleegd en dan pas werd er een steen of een paal, of wat dan ook, in een gebied geplaatst, zodat vanaf dat moment de grens voor iedereen duidelijk was. Een voorbeeld van dit soort overleg in de dagen van Roelof van Echten was het generatieslange gesprek en geschil tussen Coevorden en Dalen over de onderlinge markegrenzen². Rutger van den Boetzelaar, Drost van Drenthe, en Jacob Schickhart leidden de laatste fase van het overleg tussen Coevorden en Dalen, dat op 21 mei 1649 uitmondde in een definitieve markescheiding, gerespecteerd door beide partijen. Toen de overeenkomst ondertekend werd, in de grote zaal van het kasteel van Coevorden, werd daarmee een 130-jarige periode van overleg en spanning afgesloten. De norm was dus dat daar waar grenzen onduidelijk waren, en mensen er waarde aan hechten dat deze getrokken werden, dit zou moeten gebeuren op basis van overleg. Maar in artikel 50 ging het niet letterlijk over overleg. De regel was echter heel concreet gesteld. Het ging hier over het plaatsen van merktekens.

Toen Roelof van Echten onverdeeld markebezit aan de Hollandse participanten verkocht, waar diverse omliggende marken recht op hadden, en de grenzen ervan op een kaart liet vastleggen, overtrad hij wel de strekking van dit artikel in het Landrecht, maar niet de regel zelf. Grenzen op papier waren geen merktekens in het veld, maar theoretische claims, en claims mocht je verkopen omdat het nergens verboden was om een claim te verkopen. Roelof van Echten maakte in feite gebruik van de hiaten in de Drentse 'wetgeving'. Deze regelgeving was dan ook niet berekend op dergelijke nieuwe zaken als grootschalige handel in veen.

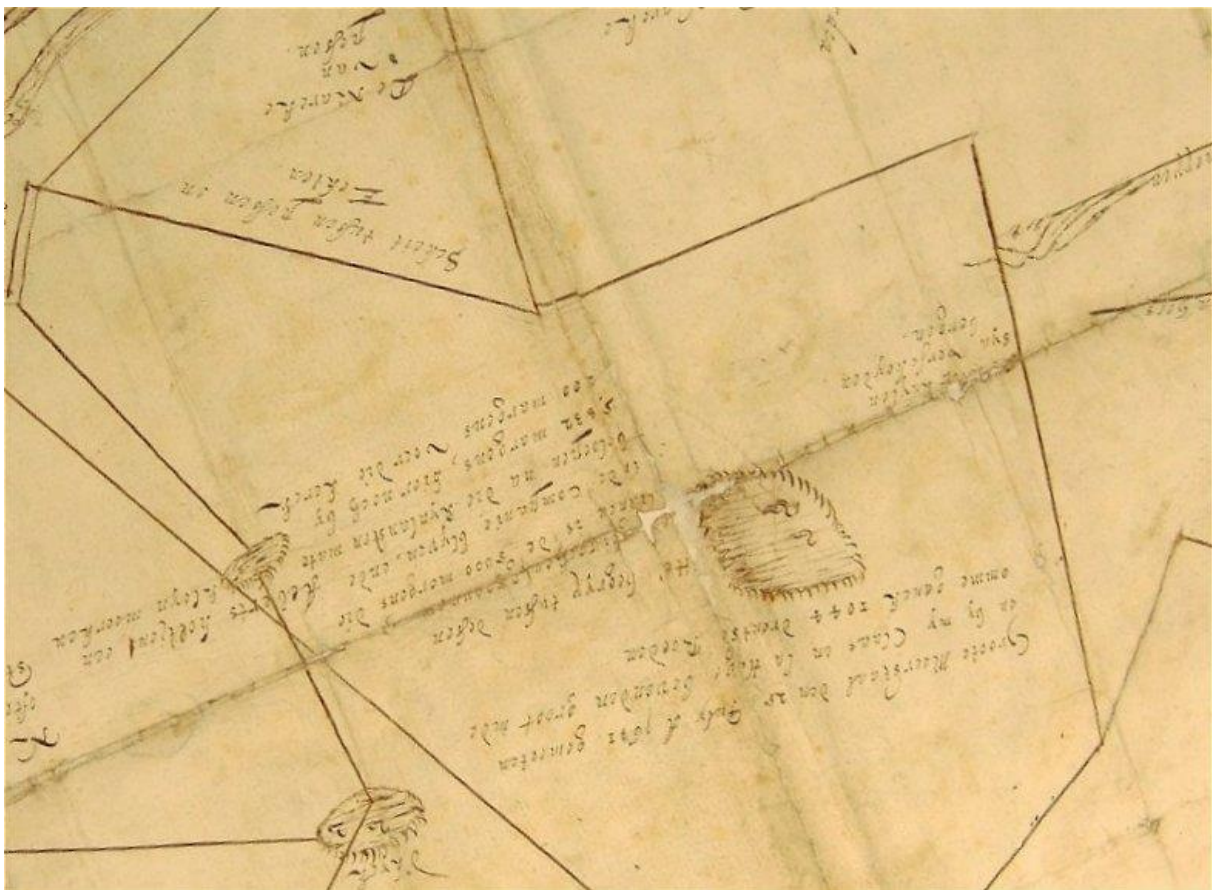
Maar duidelijk was natuurlijk dat grenzen op papier eens in het landschap zelf getrokken zouden worden. Op dat moment zou men een klacht kunnen indienen tegen de persoon of organisatie in wiens opdracht dit gebeurde. Dan zou de Drost ervoor moeten waken dat het landrecht gerespecteerd en uitgevoerd zou moeten worden. Op het moment dat Roelof van Echten veen verkocht aan de Hollandse participanten wist hij dus dat dit tot problemen moest lijden. Daar kwam nog bij dat de overdracht aan de participanten nergens melding maakt van claims, maar van concrete morgens. Nadat de grenzen van het door Roelof van Echten aan de Hollanders overgedragen veen in het veld zelf werden vastgesteld en begreppeld wist Roelof van Echten of had hij moeten weten dat er toen wel degelijk een belangrijke regel van het Drentse landrecht werd overtreden. Grenzen stelde je in overleg met de andere marken vast. Roelof van Echten had de grenzen in onverdeelde venen niet in overleg vastgesteld. Ook de Hollanders en de andere participanten hadden die grenzen niet vastgesteld in goed overleg met de burens. Ook zij overtraden daarmee de regels, maar zij gingen ervan uit dat de verkoper – Roelof van Echten – die grenzen zou garanderen. Per slot van rekening hadden ze geen claims overgenomen maar morgens. Zo kwamen de problemen steeds weer terecht bij degene die zich in eerste instantie niet aan de regels hield: Roelof van Echten.

Van een Drentse gedeputeerde, en dat was Roelof toentertijd, zou je mogen verwachten dat hij zou leven volgens de regelgeving van zijn tijd of zijn eigen organisaties, of die regelgeving zou verbeteren, om te voorkomen dat mensen er de dupe van werden. Roelof van Echten redeneerde anders. Hij verkocht feitelijke bezittingen en gebieden die niet zijn eigendom waren (onverdeelde venen) aan de Hollanders en aan zijn schoonfamilie. Hij verplichtte zich zelfs contractueel tot het verdedigen van het aan hen verkochte gebied, waarmee hij de rechten van niet-Drenten deed overheersen over de rechten van Drenten. Dit strookte eveneens niet met de Drentse regelgeving. In het Drentse Landrecht hadden Drenten met bloedbanden en Drenten met aanliggende gronden juist meer rechten dan de niet-Drenten. Bijna overal in het grensgebied van de 5000 morgen ging het mis. Onduidelijke en soms zelfs wisselende grenzen. Alleen op de noordgrens van het gebied, daar ging het nog redelijk goed.....

RUILHANDEL VOOR EEN VEILIGE NOORDGRENS

In de stukken van 1625 waren de grenzen tussen de met Roelof van Echten geruilde venen en de resterende venen van Steenberg en Ten Arlo duidelijk afgesproken. Het ging om de west- en de zuidgrens van het geruilde gebied. Een probleem was dat de marken van Steenberg en Ten Arlo van oorsprong zelf geen duidelijke noordgrens hadden. Er was een gedeelte van het veen waar de marken van Pesse en Drijber ook rechten op konden doen gelden. Het was niet ondenkbeeldig dat men dit veenland in de toekomst ook daadwerkelijk op zou eisen. Dat zou Roelof van Echten in de problemen kunnen brengen. Per slot van rekening had hij het gebied in 1631 al overgedragen aan de Compagnie van de 5000 Morgen.

Roelof van Echten bezat waardelen, aandelen, in de marke van Pesse, en bloedtienden te Wijster. Het aandeel in het veen en de bloedtienden gebruikte Roelof om tot verdeling en ruil te komen, waardoor de noordgrens van het gebied van de Algemene Compagnie van de 5000 Morgen vanaf de venen van Zuidwol-de (westkant Hoofdstraat) tot de Wolfskuilen (omgeving Langerak/Geesbrug) veilig gesteld kon worden. Het eerste wat geregeld werd, was de grens met Pesse. Dat gebeurde in twee stappen. De eerste stap was de toevoeging van een stuk veenland in de zomer van 1632. We lezen namelijk in het scheidingscontract³ van 28 december 1633: “....dat het tegenwoordig geprepareerde veen, waaronder mede begrepen is hetgeen de Heer van Echten uit de Pesser venen nu voorleden zomer bij de massa geboekt en ingestoken heeft, insgelijks proportioneel in voegen als voren verhaald zal worden gedeeld”. De massa veen, die samen het gebied van de Compagnie van de 5000 Morgen uitmaakte, bestond dus ondermeer uit een stuk veen dat in de zomer van 1632 onderdeel was geworden (“ingeboekt en ingestoken”) van de totale massa veen. We weten niet waarom dat is gebeurd. We weten wel dat dit veen gewoon meegedeeld zou worden. Het maakt het verhaal van de 5000 morgen nog weer complexer dan het al was. Zuidwolder Venen, Meppense Venen en een stukje Pesser Venen, dat werd de veenmassa van de Compagnie van de 5000 Morgen.

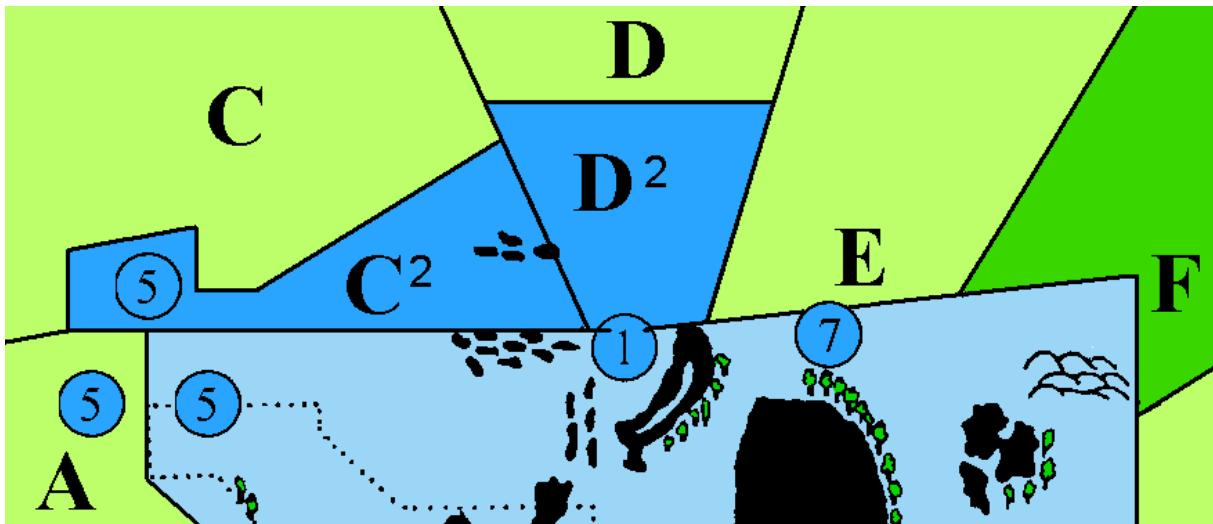

We vinden dit in 1632 bij de totale massa gevoegde veen zelfs nog terug op de ‘Perfekte Kaart’ van 1631, als we de grenzen vergelijken met latere kaarten. Bijgaande foto is flink gedraaid, voor aansluiting van het kaartbeeld bij de huidige kaarten. Het noorden is nu boven. Door het draaien staan de teksten bijna op de kop. De kaart toont de noordgrens van de venen in 1631. Links zien we de huidige Hoofdstraat. De noordgrens was later recht, horizontaal op deze kaart, maar heeft hier nog een flinke knik. Wanneer we een horizontale lijn vanaf het bovenstukje van de huidige Hoofdstraat tot net boven de Wolfskuilen (rechtsboven) trekken, en zo de latere noordgrens van het veen intekenen, dan valt een stuk van de driehoek

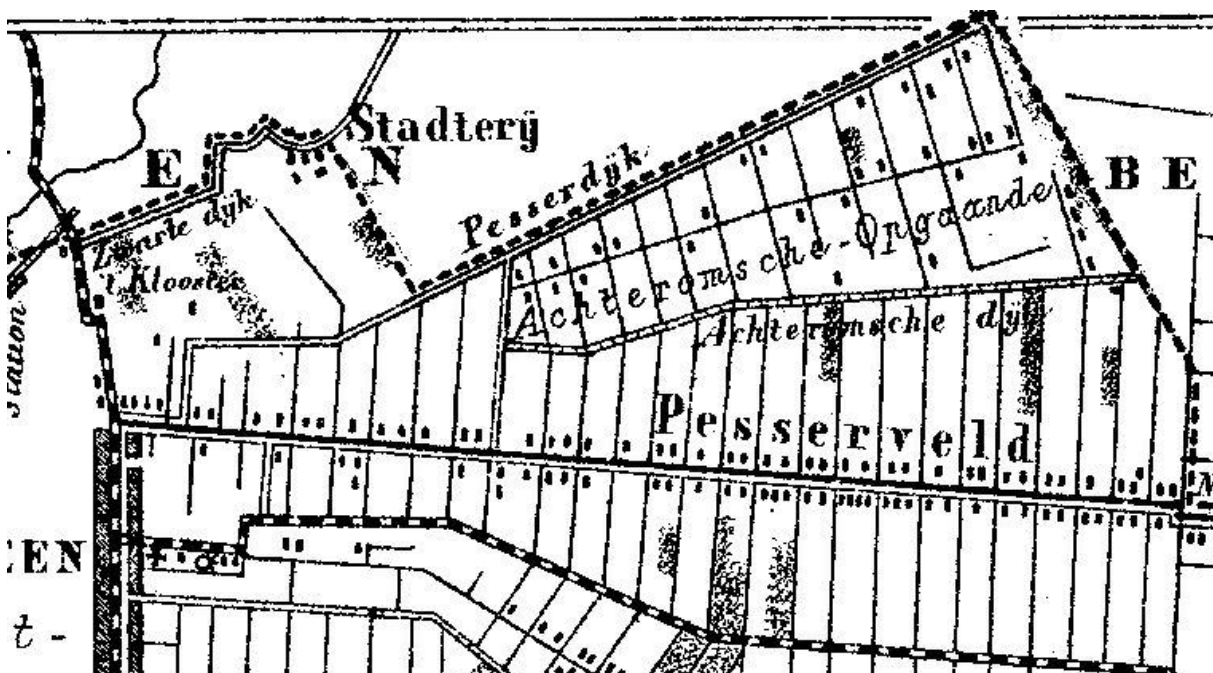
linksboven binnen het gebied. Dit is het gebied van Pesse. Door invoegen, insteken, van Pesser veen veranderde de noordgrens. Roelof van Echten kon dit doen omdat hij waardelen had in de Pesser marke. Waardelen zijn echter geen concrete morgens. Waardelen hebben betrekking op ongedeeld land. Als Roelof van Echten al in 1632 Pesser veen heeft *'ingeboekt'* in de massa van 5000 morgen, dan is hij vooruit gelopen op de markescheiding. Ook hier moeten we ons afvragen in hoeverre dat *'inboeken'* juridisch verantwoord was. Er werd iets *'ingeboekt'* wat nog niet zijn persoonlijk eigendom was, en dat veen werd ook nog eens overgedragen aan de andere participanten. Die invoeging was nog maar het begin van het verwerven van Pesser venen. In 1634 kwam het tussen de markegenoten van Pesse tot een markescheiding.

We lezen⁴: *“Wij Roelof van Echten, Heer tot Echten, mitsgaders de samentlijke (= gezamenlijke) markegenoten en eigenaars van de marke tot Pesse, doen kond, bekennen en betuigen voor ons en onze erfgenamen in en vermits dezen onze open brief, hoe dat tussen ons is gemaakt en gedaan een eeuwige en onwederroepelijke erfscheidinge van de gemene (= gemeenschappelijke) groenlanden van Pesser Marke, en die venen in Pesserveld gelegen aan de zuidzijde van het diep, palende voorts ten zuiden aan die van Zuidwolde, alwaar een bekende scheidt oost en west is gaande. Alles in manier en voegen hier na beschreven.”* Er volgde een opsomming van stukken groenlanden, ten zuiden van het Oude Diep, die toe waren gevallen aan Roelof van Echten. *“Voorts zal zijn WelEd. hebben alle het veen boven of ten zuiden van zijn WelEd., groenland tussen Gebben Maat en Bottinghe Maat gelegen tot aan die limieten van die van Zuidwolde, en is voorts aan die oostzijde van dit veene van Zuidwoldiger Scheidt recht na het noorden aangemeten zeven en twintig roeden en veertien deel, en van daar op vier en zestig graden en twintig minuten van het noorden naar het oosten een lengte van honderd zes en zestig roeden, en is van daar een linie genomen tot aan die van Drieberde zes graden noordelijker als die vorige linie, zullende zijn WelEd. voor zijn anpart van dit voorschreven veene hebben en behouden alle het veene tussen deze linien en die van Zuidwolde gelegen tot aan die van Wijster, Spier en Drieberde, en zullen de andere markegenoten hebben al het veen en veld tussen het diep en deze linien gelegen, beginnende ten westen van Gebbinge marke.....”*

De markedeling werd voltrokken op het Huis te Echten, waar 12/22 april 1634 de markegenoten van Pesse en Roelof van Echten twee gelijkluidende brieven met de afgesproken verdeling ondertekenden. Onder de brief stonden de namen van Roelof van Echten, Jan Tissink, Arent Stevens en Roelof Santinge. Roelof van Echten hing zijn zegel eraan. Een uithangend zegel van rode was, zo lezen we in de brief die kort daarop in de kerken in de buurt werd voorgelezen. Het kwam erop neer dat ten zuiden van het Oude Diep al de zuidelijkste venen in de marke van Pesse toe zouden vallen aan Roelof van Echten. Daarmee grensde het gebied van de Algemene Compagnie van de 5000 Morgen op de noordkant rechtstreeks aan de venen van Roelof van Echten in de marke van Pesse, en zou niemand uit Pesse ooit rechten kunnen laten gelden op venen die men volgens kaarten had laten vallen binnen het gebied van de Algemene Compagnie. Het gebied van Roelof van Echten in de marke van Pesse bleef onderdeel van die marke. Het werd geen deel van Echts-Hoogeveen en Roelof bezat daar geen Heerlijke rechten. Het gebied werd later bekend als het Pesser Legeveld. Dat Pesser Legeveld grensde ten oosten aan de venen van Drijber, waarin de markegenoten van Wijster ook rechten hadden. De *“linie tot aan die van Drieberde”*, uitgezet in 1634, werd in het veld gemarkeerd met een greppel en een paadje ernaast. Zoals gebruikelijk. Het paadje werd later breder en ligt er nu nog als de Pesserdijk. Een route die dus rechtstreeks teruggaat op het verdelingsplan van 1634. De Gouden Eeuw ligt hier gewoon open en bloot in het landschap.

De noordkant van de venen van de 5000 Morgen (lichtblauw) volgens de 'Perfecte Kaart', maar na invoeging van een stukje Pesser veen, waardoor een rechttere noordgrens ontstond. De kaart toont ons de gebieden van de aanliggende marken. De donkerblauwe gebieden zijn de venen die Roelof van Echten in 1634 van Pesse verwierf, en buiten de Heerlijkheid Echtens-Hoogeveen bleven, evenals buiten de Algemene Compagnie van de 5000 Morgen. We zien de volgende marken: A = Ten Arlo, C = Pesse (met het deel van Roelof van Echten erbij, het Pesser Legeveld C²), D = Drijber (met D², het Tiendeveen), E = Westerbork en F = Meppen. De cijfers in de cirkels wijzen op de huidige dorpen. 7= Nieuweroord, 1 = Noordscheschut, en 5 = Hoogeveen, liggend op het gebied van Ten Arlo (De Weide), de 5000 Morgen en het Pesser Legeveld.

De kaart van Kuijper uit 1865. Op de in 1634 aangegeven 'linie' zien we de Pesserdijk ingetekend. Rondom het Noordse Opgaande zien we bebouwing. Die kwam pas in de 18^e eeuw. Het Pesserveld is het hele gebiedten noorden van het opgaande. Roelof van Echten startte hier de vervening met wijken. Zijn zoon Johan begon met dit opgaande in 1650⁵.

Roelof van Echten bezat de zogenaamde bloedtienden van diverse boerenplaatsen van Wijster. De bloedtiende is een vorm van belasting, waarbij de boeren een tiende van het jongvee moesten afstaan, of de waarde ervan in geld. Voorheen hadden die bloedtienden toebehoord aan het klooster Dickninge bij De Wijk. Het ging om de bloedtienden op de boerderijen van Willem Schuiringe, Mense Walinge en consorten, Tijmen Walinge, Jacob Wesseling en Roeloff Wesseling, Barte Bindringe, Jan Waringe en zijn stiefzoon en consorten, Albert Lammeringe en consorten, en Lambert Woltinge. Op 12/22 december 1634 kwam hij met de tiendplichten overeen dat hij voor altijd zou afzien van de bloedtienden, in ruil van de overdracht van de rechten van deze boeren in het veen ‘achter’ Drijber *“beginnende daar Pesse aan de westzijde en Wijshorn (= Wijster), Spij (= Spier) en Drijberde (= Drijber) aan de oostzijde aan malkander palen, en dat honderd en vijftig roeden bet noordwaarts, alsdaar de scheidt (= scheiding) en linie tussen de Edele Heer van Echten en de andere markegenoten van Pesse uitgebaakt is, en van daar linie aliter op het oosteinde van 't meerstal (= meer), stuitende op de linie tussen die van Wijshorn en Mantinge aldaar stenen en palen zullen gesteld worden, alle het welke de gezegde Heer in volle eigendom zal hebben en behouden voor hem en Zijn Wel Edele Erfgenamen mits dat den voorzegde tiendplichtigen daarmee ten enemaal ontslagen zullen zijn en blijven van alle en zodanige bloedige tienden zo dezelve aan de welgemelde Heer, en voormaals aan de Convente van Dickeninge jaarlijks te betalen schuldig waren. Zullende de Heer op gemeld het perceel veens en veldens nemen aan zijnen zijde of aan de zijde na Pesse.*⁶”

Om deze overeenkomst te bevestigen werd de stok gelegd. Dit werd gedaan voor de verwalter-schulte van Beilen, Wessel Hofmans, en twee erfburen van Wijshorn, Wijster, Lambert Woltinge en Albert Jansen Egginge, getuigen van de stoklegging. De stok werd gelegd en opgenomen door de genoemde tiendplichtigen en Roelof van Echten, op 4 september 1636. De overeenkomst, de ruil van de bloedtienden tegen de venen in de marke van Drijber had dus wat betreft het maken van de afspraak plaats op 12/22 december 1634. De overdracht van de tienden en de venen, de stoklegging, was iets meer dan 20 maanden later. Die periode van 20 maanden tussen ruil en overdracht zal te maken hebben gehad met het interne conflict binnen de marke van Drijber, dat in 1635 ontstond. Willem Schuiringe en consorten werden op hun ruil aangevallen door Jan Hindrix, Albert Jansen en de andere ingezetenen van Drijber. De boeren van Wijster waren van mening dat de Willem Schuiringe en de andere tiendplichtigen door de ruil van de tienden tegen afgebakende rechten in het veen de markegenoten hadden benadeeld⁷.

En dat niet ten onrechte. Het vreemde is namelijk dat Roelof van Echten een overeenkomst sloot met slechts enkele boeren uit de marke van Drijber, degenen die de bloedtienden schuldig waren, met hen kwam tot een ruil, en daar meteen een markescheiding aan koppelde, waarbij de geruilde aandelen in onverdeeld bezit geheel concreet met grenzen aangegeven werden. Daartoe waren die boeren van Drijber niet gerechtigd, want daarmee deden ze ook uitspraken en toezeggingen over de ongedeelde bezittingen en de daarop gebaseerde rechten van derden. De markegenoten van Drijber konden daarna nooit meer aanspraak maken op het gebied dat door de Compagnie van de 5000 Morgen werd opgeëist, wat ook de bedoeling zal zijn geweest van Roelof van Echten, maar wat die markegenoten uiteindelijk veel turfgeld zou schelen. De op 12/22 december 1634 doorgevoerde ruil was daarmee in strijd met de bestaande gang van zaken binnen de marke. Er diende een proces voor de Etstoel op 12 oktober 1635⁸. Aan de hand van dit proces werd duidelijk wat wel en wat niet kon, en hoe het geregeld moest worden, met dus als gevolg de uiteindelijke stoklegging op 4 september 1636.

Het veen dat voor de bloedtienden werd geruild, werd het Tiendeveen genoemd. Het veen grensde ten westen aan het Pesser Legeveld, dat door de markescheiding van Pesse al eigendom was geworden van Roelof van Echten, en deels aan een gedeelte van het Pesserveld dat nog van de andere markegenoten van Pesse was. Roelof van Echten heeft nooit wat gedaan met dit Tiendeveen. Het diende in zijn dagen alleen als bescherming van de noordgrens van het gebied van de 5000 Morgen. Tevens zou dit gebied een soort wisselgeld kunnen vormen, als Roelof de venen niet zou kunnen leveren die hij aan de participanten van de Algemene Compagnie van de 5000 Morgen had verkocht. Hij had hier dan extra stukken veen om kopers schadeloos te stellen. Van turfgraven was hier amper of geen sprake. Landmeter Ernst Beuker is op 2 december 1751, na inspectie van het veen, tot de conclusie gekomen dat van het Tiendeveen *“gelegen in de marke van Drieberde was uit- of afgegraven, ten oosten voort aan de scheidt tussen gemeld vene, en de 23ste wijke van 't Heer van Echts of Achteromse Opgaande, en bevonden dat er reeds drie morgen, drie honderd en drie en vijftig Drentse roeden was uit- of afgegraven.”* Het veen was dus inmiddels 3 morgen en 353 roeden kleiner geworden dan op oudere kaarten was vermeld⁹. Het gebied van het Tiendeveen mat in totaal 335 morgen. Kortom, de turfgraverij uit de periode vóór 1751 stelde niets voor. Het veen in het Pesser Legeveld werd in de 17^e eeuw grotendeels afgegraven. Dit werk gebeurde in opdracht van de familie Van Echten.

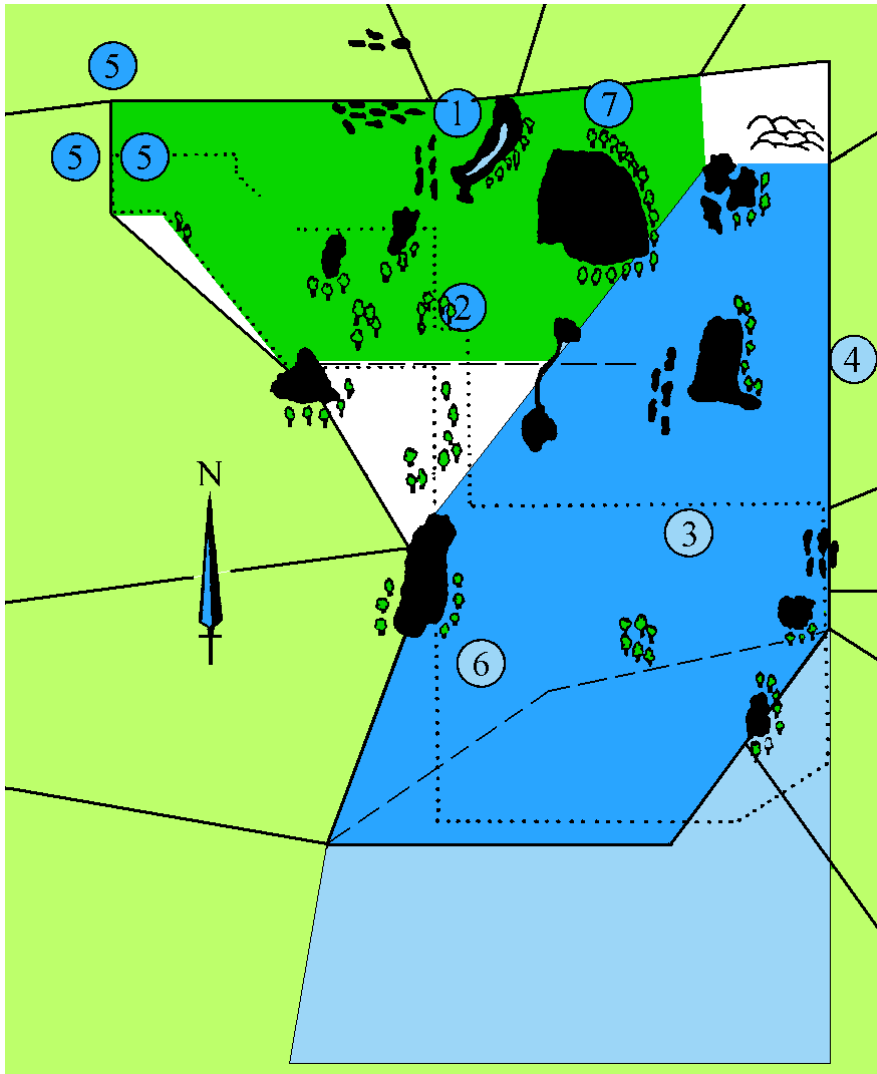
Zo werd de noordgrens van het gebied van de Compagnie van de 5000 Morgen in 1634 veilig gesteld. De aangrenzende marken konden er geen aanspraak meer op maken, omdat de aangrenzende gebieden binnen die marken toegewezen waren aan Roelof van Echten. Heel anders liep het met de oost- en de zuidgrens van het gebied van de Compagnie. Daar lagen territoriale claims van aangrenzende marken, die tot diep in het gebied doordrongen. Daar lagen problemen die de familie Van Echten nog veel geld zouden gaan kosten.....

HET EERSTE NAARKOOPPROCES OVER DE MEPPENSE VENEN

Als in 1633 de turfgraverij op het Hooge Veen op gang komt, in de in 1631 gekochte driehoek veengrond die bekend werd als de '33 morgen', is Roelof van Echten er nog steeds niet in geslaagd om de 5000 morgen bij elkaar te krijgen. Verkocht, geleverd, stoklegging, alles is rond, maar nog steeds gaat het over de grond van de burens, die hij verkocht had als ware het zijn eigen. Pas in 1633 zou de '5000 morgen' een aaneengesloten gebied zijn, eigendom van de gelijknamige compagnie. Er was nog een moeizame weg nodig.

De Meppense Venen dreigden Roelof van Echten in grote problemen te brengen. De Meppense Venen, in 1551 aangekocht door Reinolt van Burmania, waren nadien verdeeld over twee eigenaren of groepen eigenaren, met ieder een ongedeelde helft. Met andere woorden: ze hadden wel aandelen voor de helft van de Meppense Venen, maar moesten iedere vierkante roede feitelijk als gezamenlijk eigendom beschouwen. Roelof van Echten bezat de helft, door overname van het bezit van Ada of Adde van Burmania. Dat was een weduwe die volgens haar familie min of meer was opgelicht, en haar aandeel ver beneden de waarde had verkocht. van Echten. Om de 5000 morgen te kunnen leveren zou Roelof niet alleen zijn eigen helft van de Meppense Venen in de Compagnie van de 5000 Morgen moeten laten opgaan, maar ook de andere helft moeten zien te bemachtigen. De eigenaren van die andere helft eisten echter Roelofs aandeel op, zodat hij ieder aandeel in de Meppense Venen dreigde te verliezen. Als dat was gebeurd, dan zou dat inhouden dat hij als oplichter de geschiedenis in was gegaan, omdat hij volledig door de mand gevallen zou zijn. De dreiging ontstond doordat de eigenaren van de andere helft van de Meppense Venen een proces van

naarkoop tegen hem begonnen. aanzien van verkoop van een perceel veenland gold de regel: “Sibbe gaat voor zwette, zwette gaat voor binnenbuur en binnenbuur gaat voor buitenbuur¹⁰.” Bij de verkoop van onroerend goed had de familie het eerste recht, dan wie er met eigen onroerend goed aan grenste, dan iemand anders uit de marke en uiteindelijk iemand buiten de marke. Maar er gold ook nog iets anders, volgens het Landrecht van 1614: *“Niemand mag een naarkoop nemen tot eens anderen profijt of met eens anderen geld en moet bij ede verklaren voor de gerichte, dat hij de naarkoop neemt met zijn eigen geld en tot zijn eigen profijt.”* Met deze beide principes voor ogen is het proces dat in 1631 en 1633 tegen Roelof van Echten werd gevoerd begrijpelijker geworden, maar krijgen we ook een beeld van het proces dat hij zelf vervolgens tegen derden voerde.

Het donkergroene gedeelte geeft het gebied aan van het geruilde veen uit 1625 en de aansluitende gekochte 33 morgen grond en veen uit 1631. Roelof stootte daarbij met de oostgrens op de Meppense Venen. De Meppense Venen zijn schematisch weergegeven als het lichtte- en het donkere blauwe gebied. Donkergroen, donkerblauw en wit zijn de gebieden die volgens de ‘Perfekte Kaart’ van 1631 aan de Compagnie van de 5000 Morgen werden overgedaan. Deze Meppense Venen hadden twee (groepen) eigenaren, die hun venen niet onderling verdeeld hadden en niet tot samenwerking konden komen. De witte gebieden werden niet gekocht maar werden wel weer verkocht door Roelof.

Maximiliaen van Ense deed Roelof van Echten een proces aan. Hij beweerde op basis van naarkoop recht te hebben op de door Roelof gekochte delen van de Meppense Venen. Het proces werd aanhangig gemaakt op de Lotting¹¹ van 3 oktober 1631. De zaak ging zonder uitspraak door naar de volgende Lotting¹², en kwam daar op 4 juni 1632 tot een definitieve uitspraak. We lezen in de verslaglegging dat het ging over “*zeker portie in Mepperveen*”, dat de “*verweerder (Roelof van Echten) van Niclaes van Farnsum had gekocht, waartoe de aanlegger (Maximiliaen van Ense) door kracht van bloedverwantschap contendeerde gerechtigd te zijn.*” De verweerder, Roelof van Echten, bracht in “*dat de gepretendeerde naarkoop niet tot profijt van de aanlegger alleen, maar mede van de Keurbeckes zou*

geintendeerd worden. En dat de aanleggers de in cas van triumph alrede aan andere luiden wederom hebben verkocht, waaruit geblijken zou dat het hem niet om de venen te doen zij, om dezelves in eigendom en possessie te houden.” Verder gaf Roelof van Echten aan dat de keurnoten van het gehouden Rogt volgens Landrecht niet als keurnoot hadden mochten optreden, omdat ze niet gewaardeeld waren in de marke waarin de kwestieuze venen gelegen waren. Er volgden de vaak uitgesproken maar in dit geval voor de geschiedenis van Hooegeveen zeer historische woorden, die de hele gang van de geschiedenis zouden bepalen: Drost en 24 Etten verklaarden de aanlegger in zijn genomen eis en conclusie ongefundeerd, en veroordeelden hem in de kosten.

Roelof van Echten verdedigde zichzelf dus door te wijzen op procedurefouten (het Rogt dat niet rechtsgeldig zou zijn vanwege ongeldige keurnoten) maar had als sterkste punt de letterlijke tekst van het Landrecht van 1614 ten aanzien van de voorwaarden op basis waarvan naarkoop mogelijk was. Maximiliaen van Ense kon op basis van zijn bloedverwantschap met de verkoper zelf een dringend beroep doen op naarkoop, maar alleen als hij dat deed voor zichzelf, met eigen geld, voor eigen profijt. Drost en 24 Etten konden niet anders dan Maximiliaen van Ense in het ongelijk stellen. Was dat niet gebeurd, dan was uiteindelijk 3000 morgen veengebied, binnen het gebied van de al verkochte 5000 morgen van de Compagnie van de 5000 Morgen, toegewezen aan derden, en zou Roelof van Echten nooit zijn verplichtingen hebben kunnen voldoen. Roelof van Echten was dan al vanaf 1632 de geschiedenis in gegaan als een oplichter, die de venen van de burens had verkocht terwijl ze overduidelijk niet de zijne waren. Hij overleefde dus dit proces. Maar Roelof van Echten was er nog steeds niet. De naarkoopprocedure tegen hem had hij gewonnen, maar hij was nog steeds geen eigenaar van 5000 morgen.....

HET TWEEDE NAARKOOPPROCES OVER DE MEPPENSE VENEN

Voor de helderheid even terug naar wat uitleg. Het recht van naarkoop bevoordeelde markegenoten, ‘binnenburen’, boven ‘buitenburen’, mensen van buiten de marke. Als een gebied te koop was, had een ‘binnenbuur’ meer rechten dan een ‘buitenbuur’. Roelof kocht rond 18 mei 1631 zijn helft van de Meppense Venen. Daar kwam Maximiliaen van Ensen tegen op. Roelof van Echten won het eerste naarkoopproces. Vanaf dat moment was hij onbestreden ‘binnenbuur’, markegenoot. Het proces bevestigde echter zijn aankoop van 18 mei 1631, zodat het recht van ‘binnenbuur’ gold vanaf die datum. Toen de Amsterdammers Pieter Laurens Spiegel en consorten de 20ste juni 1631 hun helft van de Trumpers kochten, waren ze een maand te laat. Roelof van Echten kon als markegenoot meer rechten op de helft van de erven Trumper doen gelden, dan de Amsterdammers als ‘buitenbuur’. Er werd toen nog geen juridische procedure gestart. We lezen in de brief van Roelof van Echten van 12/22 januari 1632 dat Roelof dreigde met een naarkoop-procedure, maar die was ook toen nog niet gestart. De onderhandelingen liepen via Arent Woutersen. We lezen het voorstel van Spiegel in de woorden van Roelof van Echten¹³, als hij zegt dat “.....zij lieden naar verscheiden voorslagen tegenwoordig doen presenteren aan mij te willen overdoen de gehele massa zo zij in de Mepper Venen aan haar bekomen hebben of bekomen kunnen, welke masse zij zeggen groot te zijn 3600 morgen waar en tegen ik hun lieden twaalfhonderd of 1000 morgen in onze compagnie wederom zou transporterem.” Roelof van Echten kon dus 3600 morgen veenland bemachtigen, dat op de oostzijde van de 5000 morgen lag, als hij de eigenaren daarvoor voor 1000 morgen eigenaar liet worden van de Compagnie van de 5000 Morgen.

Het was midden in deze onderhandelingen dat Pieter Laurens Spiegel een bezoek bracht aan Roelof van Echten te brengen. Hij kwam samen met zijn vrouw, Grietgen Pietersdr¹⁴. Spiegel en zijn vrouw waren onder de indruk van wat ze zagen in de veenderij van Roelof van Echten. Hij is vooral bij de Ossehaar en het Lageveen geweest. Dat was op 10/20 juni 1633. Na afloop gaf hij een kort verslag daarvan op een vergadering van de Hollandsche Compagnie¹⁵ van de Smildeger venen. We lezen in de notulen van 28 juni 1633: *“Pieter Laurens Spiegel die voor acht dagen met zijn huisvrouw geweest was op ’t veen van Jonker van Echten, als ook op ’t Diever Veen, aan ’t huis van Francois Martens, heeft de heren verhaald ’t goed contentament zijn Edele aldaar gevonden had, wegens het schoon gewas en de vruchtbaarheid van ’t land, dat zijn Edele en zijn huisvrouw met groot verwonderen aangezien hadden....”* We kennen het voorstel van Spiegel tijdens de onderhandelingen: 3600 morgen Meppense Venen ruilen tegen 1000-1200 morgen veen van de Compagnie van de 5000 Morgen. Roelof van Echten had door het uitreden van een groep Amsterdamse participanten, eind 1631, nog volop veen, en had op dit voorstel in kunnen gaan. Hij wilde dat niet. Hij wilde alle morgens van de Meppense Venen kopen, om ze voor flink veel geld te kunnen verkopen. Overigens is dat laatste nooit gebeurd. De venen van de uitgetreden Amsterdammers zijn nooit helemaal doorverkocht aan nieuwe gegadigden. Hoe dan ook, Roelof van Echten zette twee weken na het bezoek van Pieter Laurens Spiegel zijn eigen naarkoopprocedure in werking.

De Amsterdammers, Pieter Laurens Spiegel en consorten, werden tweemaal opgeroepen zich op een Lotting tegen Roelofs procedure te verweren. Een Lotting is in dit geval een vergadering van de 24 etten, rechters. De brieven kwamen niet verder dan de schulte van Zweelo. Ze bleven onbezorgd. De Amsterdammers noch hun advocaten kwamen opdagen. Wist Pieter Laurens Spiegel wel dat Roelof een proces tegen hem zou beginnen, toen hij in juni 1633 zonder afspraken bij Roelof wegging? De 24^e juni 1633 kreeg Roelof van Echten gelijk van de Etstoel¹⁶, ondanks de afwezigheid van de Amsterdammers. Ze werden opnieuw opgeroepen, nu om zich te verdedigen tegen de uitspraak van de 24^e juni. De 14^e/24^e oktober 1633 was er weer een Lotting te Rolde. Dit keer waren de Amsterdamse eigenaren weer niet aanwezig. Inmiddels was het aantal compagnons al weer uitgebreid, met onder meer Isbrant Hem. De Etstoel besloot nu definitief recht te wijzen. Ook deze uitspraak werd historisch¹⁷:

“Actum op de Lotting gehouden tot Rolde de 14 oktober 1633. Tussen de WelEdele Erentfeste Heer Roelof van Echten tot Echten, mede gedeputeerde der Landschap Drenthe eiser ter ene, en de Edele Pieter Laurens Spiegel, Isbrant Hem en Willem Willems met consorten, wonende tot Amsterdam verweerders ter andere zijde, contenderende de eiser dat hem geadjudiceert moge worden de naarkoop van zekere kwaliteit venen in Mepper Marke gelegen, zo de verweerders van Jr. Jan Baptista en Maximiliaan van Ense, mitsgaders van de Edele Ernst Nycolas en Albert van der Keurbeecke met consorten zouden hebben gekocht tot welke naastinge de anlegger als zijnde in voorschreven venen ongescheiden belendet, sustineerde gerechtigd te zijn, verzoekende, nademaal de gedaagden op twee voorgaande Lottingen contumaciter zijn uitgebleven en niet tegenstaande hun op de jongste Lotting de 24 juni laatstleden gehouden, door sententie ceremptorie en bij verstek opgelegd is, op de tegenwoordige Lotting te vertekenen, en haar zaak te defenderen, evenwel alsnog in contumacia persisteren en niet en compareren, ongeacht ook dezelve per edictalem citationem, solemnelijken geëxploiteerd, tegen deze Lotting ingeroepen en gedagvaard zijn, als hebbende voor dezen door haar beleidinge besteld en te wege gebracht, dat de weetbrieven ter instantie van de eiser, bij de schulte van Zweelo, onder wiens gerichte de kwestieuze venen gelegen zijn, uitgegeven hun verweerders tot Amsterdam niet konden geïnsinueerd worden, dat daarom nu eindelijk in de zaak moge verklaard worden, zo als in cas van contumacie behoort gehoord het indendit van de eiser en gelet op de ingeleide

stukken en documenten waarmee de eiser de geallegeerde contumaciam als ook de voorgeroerde verkoping, en belandinge mede de voldoening van alle requisiten in cas van naasting nodig, sustineerde geverifieerd te hebben mitsgaders dezels presentatie en gepresenteerde cautie van de koperen landen, volgens Landrecht in alles vrij te houden en in consideratie genomen al 't gene, zo in dezen enigszins kon moveren, kennen en verklaren, de heren Drost en vier en twintig Etten, rechtswege de gedaagden in deze contumaces en de eiser in zijn genomen eis en conclusie wel gefundeerd, en tot de verzochte naarkoop gerechtigd, condemmerende de verweerders volgens in de gerechtelijke kosten voor deze gedaan."

Roelof van Echten had de helft van de Meppense Venen gekocht. De Drost en 24 Etten van de Landschap Drenthe wezen met deze uitspraak ook de andere helft van de Meppense Venen aan hem toe. Hij zou er 17.000 carolus guldens voor moeten betalen, net zoals de drie Amsterdammers, Pieter Laurens Spiegel en consorten, hadden gedaan. Roelof kreeg niet de venen van Spiegel en consorten, maar met de uitspraak werd de handel tussen de erven Trumper en Spiegel en consorten ongedaan gemaakt. Vanaf dat moment lag het eigendomsrecht weer bij de erven Trumper (waaronder Maximiliaen van Ense), die de venen toen moesten verkopen aan Roelof van Echten, volgens deze gerechtelijke uitspraak, en met Roelof van Echten tot een betalingsregeling moesten zien te komen. Zoals we nog zullen zien was Roelof na deze gerechtelijke overwinning opnieuw een slechte betaler. Hij had blijkbaar het geld niet eens om de Meppense Venen over te nemen.

Het leek alsof Roelof van Echten nu eigenaar was geworden van de gehele Meppense Venen. Maar in onze reconstructie moeten we concluderen dat dit niet zo was. Hij voerde het proces om naarkoop af te kunnen dwingen op zijn eigen naam, maar gelet op de levering per stoklegging van de venen aan de Compagnie van de 5000 Morgen, inmiddels al weer 2 ½ jaar geleden, en gelet op de 'Perfekte Kaart' die van deze venen is gemaakt, kreeg Roelof op 14/24 oktober 1633 via naarkoop het oostelijke en zuidoostelijke deel van het gebied, dat hij op 12/22 maart al had geleverd aan de Compagnie, en waar dus zowel de Hollanders als de schoonfamilie, de Bentincks, volledig gerechtigde eigenaren van waren. Roelof van Echten werd dus geen eigenaar van de Meppense Venen, dat werd de Compagnie.

De rechtsgang rondom de 14^e/24^e oktober is er een waarbij we grote vraagtekens kunnen zetten. Ten eerste is het opvallend dat de Amsterdammers niet werden ingelicht over de procesgang. Een brief aan een schulte, die ooit de stoklegging had bekrachtigd met een stokleggingsbrief, terwijl de eiser – Roelof van Echten – toch correspondeerde en persoonlijk onderhandelde met de Amsterdammers zelf, is een vreemde zaak. Waarom werden de brieven niet gewoon naar de eigenaren gestuurd? Had iemand er belang bij om de rechtsgang te frustreren? De vraag is ook of Roelof van Echten wel eerlijk spel heeft gespeeld. Wat lazen we ook al weer in het Landrecht van 1614 over naarkoop? *"Niemand mag een naarkoop nemen tot eens anderen profijt of met eens anderen geld en moet bij ede verklaren voor de gerichte, dat hij de naarkoop neemt met zijn eigen geld en tot zijn eigen profijt."*

Roelof nam de naarkoop 'tot eens anderen profijt' en ook nog met 'eens anderen geld', want hij had zelf niet het geld om de naarkoop te kunnen betalen. Het was het geld van de Hollanders, dat via een ander proces afgedwongen moest worden, anders was er helemaal geen geld. Hij deed het zelfde als wat hij Maximiliaen van Ense had verweten. De zelfde verdediging als waar hij het proces met Maximiliaen van Ense had weten te winnen hadden ook Spiegel en consorten met succes **tegen** Roelof kunnen voeren. Roelof van Echten was namelijk ook geen eigenaar meer van de venen op basis waarvan hij het naarkoopproces

voerde, want het bezit was al geleverd aan derden en het werd direct eigendom van de andere participanten van de Compagnie van de 5000 Morgen. En daarmee verviel zelfs het hele recht van naarkoop. Dat had hij helemaal niet meer, omdat hij de venen niet meer had op basis waarvan hij het recht beweerde te hebben.

UITLEG EN POSTUME VERDEDIGING VAN SPIEGEL EN CONSORTEN

In de Drentse rechtsgang gold het zelfde als wat vandaag nog geldt: niemand kan iets verkopen wat hij niet bezit. Niemand kan iets overdragen wat hij niet zelf al overgedragen heeft gekregen. Als iemand iets heeft verkocht, en overgedragen, kan hij daarop zelf geen rechten meer doen gelden, alleen de nieuwe koper en rechthebbende. Roelof van Echten had 17 mei/27 mei 1631 de helft van de Meppense Venen van Ada van Burmania per stoklegging overgedragen gekregen. Hij was nu dus volledig eigenaar van Ada's bezit en binnenbuur in de marke van Meppen. Werd er grond of veenland te koop aangeboden, dan had hij vanaf dat moment daar meer recht op dan iemand van buiten de marke. Als de erven Trumper op 20 juni 1631 hun helft van de Meppense Venen verkopen, aan de genoemde Amsterdammers, is Roelof dus een binnenbuur, die een beroep kan doen op het recht van naarkoop. Maar hij doet het niet. Roelof van Echten heeft in de zomer van 1631 ook nog steeds geen overdracht gehad van de pakweg 2000 morgen veenland van Steenbergen en Ten Arlo.

Wat iemand niet bezit, niet heeft overgedragen gekregen, kan hij zelf ook niet overdragen. Roelof bezit als overgedragen veenland op 28 juli/7 augustus 1631, als hij 4000 morgen veenland levert aan de gezamenlijke participanten van de Compagnie van de 5000 Morgen, en ook zijn eigen 1000 morgen per door stoklegging bekrachtigd contract inbrengt in de Compagnie, niet meer geleverd veenland dan de helft van de Meppense Venen, de helft van 5000-6000 morgen¹⁸, dus pakweg 2500-3000 morgen, plus nog wat rechten in ongedeelde venen van Pesse, Drijber en Wijster, minder dan 1000 morgen groot. De venen van Zuidwolde had hij nog steeds niet geleverd gekregen, omdat er nog geen stoklegging was geweest. ***Alleen al het door hem zelf verkochte en per stoklegging aan de participanten van de Compagnie overgedragen veenland van 4000 morgen is dus groter geweest dan wat hij feitelijk had aan geleverd land.*** Dat hield concreet in dat Roelof van Echts aandeel in de Meppense Venen een nieuwe eigenaar hadden gekregen, per verkoop en per stoklegging. Hij was geen eigenaar meer van zijn helft van de Meppense Venen.....

Iemand kan geen rechten meer doen gelden op iets wat hij al verkocht en overgedragen heeft. Roelof van Echten had geen naarkoop-procedure ingesteld, voordat hij zijn helft van de Meppense Venen had ingebracht in de Compagnie van de 5000 Morgen, en was daarna geen eigenaar meer van die helft, omdat hij die hoeveelheid veen zowel verkocht als overgedragen had. Hij had wel recht op een deel van de venen van de Compagnie van de 5000 Morgen, maar de Compagnie zelf was in eerste instantie eigenaar van het gebied worden, want die had dat nog niet verdeeld onder de andere eigenaren, en Roelof was dus niet persoonlijk eigenaar van dat veen. ***Roelof kon dus juridisch gesproken geen beroep meer doen op naarkoop, want hij had het gebied niet meer waar hij die rechten op zou kunnen baseren. De Compagnie van de 5000 Morgen kon geen beroep doen op het recht van naarkoop, omdat deze het veenland later overgedragen had gekregen dan de Amsterdammers tegen wie dat proces gevoerd zou moeten worden.***

Maar Roelof van Echten presenteerde zich niet als vertegenwoordiger van de Compagnie van de 5000 Morgen. Hij deed het voorkomen dat hij zelf het veenland had gekocht en eigenaar

daarvan was geworden, eerder dan de Amsterdammers. Hij maakte tevens gebruik van het recht van naarkoop om verplichtingen aan derden te kunnen voldoen, die het veenland al van hem overgedragen hadden gekregen voordat hij het zelf bezat. Het heeft er dus alles van dat gedeputeerde Roelof van Echten de rechtsgang gemanipuleerd heeft met een onjuiste voorstelling van zaken, terwijl de gedaagden zich niet konden verdedigen omdat hun brieven niet naar een betrokken Amsterdams adres werden gestuurd. Ook hier is dus sprake van manipulatie van de rechtsgang. De vraag is echter sowieso of de Amsterdammers zich wel gerealiseerd hadden hoe in Drenthe het recht van naarkoop functioneerde. Hoe dan ook, hun venen vervielen door de uitspraak van 14/24 oktober 1633 van de Etstoel aan Roelof van Echten, maar in feite had die ze dus al lang verkocht en overgedragen, zodat ze rechtstreeks ingeschoven werden in de Compagnie van de 5000 Morgen.

DE MYTHE VAN 'VAN ECHTENS MORGENLAND'

De gemanipuleerde uitspraak van 14 oktober 1633 is historisch geworden, omdat via deze uitspraak voor het eerst het hele veengebied dat we later zouden leren kennen als het Hoogetveen, het gebied van de Compagnie van de 5000 Morgen, in één hand kwam, één aaneengesloten gebied werd van één organisatie. Voor zover die organisatie ook echt de eigendomsrechten had, want het ging vooral om de zuidelijke delen ervan, en nog steeds om claims in onverdeelde venen, opgeëist door mensen en marken die eenzijdig rechten hadden doen gelden. Zelfs de overdracht van de venen van Ada van Burmania werd door haar familie betwist, zodat zelfs dat veenbezit onzeker was. Als er een eigenaar was, dan was niet Roelof van Echten de eigenaar van het gebied van 5000 morgens veenland, maar de Compagnie. De uitspraak maakte tevens een eind aan die andere compagnie, die nooit de kans had gekregen om tot vervening over te gaan: de Compagnie van de Meppense Venen.

Voorgaande maakt dat we diverse andere zaken nu in een ander perspectief kunnen zien. Waar lag Van Echtsen Morgenland, het grote veengebied van Roelof van Echten, waar in de mythetvorming en de 19^e en 20^e eeuwse publicaties over gesproken wordt? Tweederde van de gronden van de Compagnie van de 5000 Morgen heeft Roelof nooit bezeten, omdat hij die veenlanden – de Meppense Venen – al had verkocht en ingebracht in de Compagnie voor hij ze bezat. Alleen de Zuidwolder Venen waren ooit zijn eigendom, en dan nog zonder stoklegging, zodat hij ze niet eens geleverd had gekregen. Hij kon er dus formeel nooit wat mee doen. Dat eigendom heeft hij slechts 73 dagen op naam gehad, tussen de verkoop van de ondergrond in december 1630 tot de inbreng van het gebied in de Compagnie. Van Echtsen Morgenland, het grote veengebied van Roelof van Echten en zijn familie, waarover hij volgens de beeldvorming zijn blik liet gaan en mijmerde hoe hij dit tot ontwikkeling kon brengen, heeft dus nooit bestaan. Alles wat daar lag, ten oosten van Echten, was gedeeld veenland van alle gezamenlijke participanten, inclusief Roelof van Echten, dat wel, maar het was gedeeld land.

Zelfs de naam 'Van Echtsen Morgenland' is niet historisch, al wordt die nu wel vaak met terugwerkende kracht gebruikt en geplakt op het veenland uit de periode 1625-1635. Lammert Huizing hierover¹⁹: *“De name 'Van Echtsen Morgenland' is ontstaan in 1974. Jaap Wattel en ik waren doe bezig mit het schrieven van het gedenkboek veur het '350-jaorig bestaon'. In de warkgroep hebbe wij toen evraogd um suggesties veur een pakkende titel. Albert R. Strieker, ambtenaar op het gemientehuus, kwaamp doe mit 'Hoogeveen Van Echtsen Morgenland'. Het idee van de 5000 morgen zit daorin verwarkt. Morgenland is ok het laand van de toekomst en de name Van Echten as vermiende stichter was er an vast ekoppeld.*

Iederiene was enthousiast over dizze titel, die het dan ok eworden is. Seins die tied is het 'morgenland' een eigen leven gaon leiden. Wij kregen een Morgenland College en an allerlei zaken weur het predikaot 'morgenland' (dat dus gien enkele historische oorsprong hef) eplakt."

We kunnen nog meer relativiseren. De geschiedenis maakt ons ook duidelijk dat het de Compagnie van de 5000 Morgen was, die uiteindelijk de vervening op gang bracht, maar dat het evengoed een andere compagnie had kunnen zijn. Als er geen Hollandse participanten, geen Bentincks en geen Van Echtsens waren geweest, was de vervening ook op gang gekomen onder leiding van de Compagnie van de Meppense Venen. Er was geen Hooogeveensche Vaart geweest op de plaats waar we die nu vinden, maar op de plaats van de Reest. De Compagnie van de 5000 Morgen werd geacht 5000 Morgen groot te zijn, maar die Meppense Venen waren nog groter geweest, toen ze nog een geheel hadden gevormd. Van Echtsens Morgenland heeft nooit bestaan, maar die 5000 tot 6000 morgen van de Meppense Venen waren wel eigendom geweest van één echtpaar. Burmania's morgenland was een feit geweest, Van Echtsens Morgenland enkel fictie. Maar wat niemand in die dagen nog wist: de Compagnie van de 5000 Morgen, waarvoor Roelof in die dagen optrad, kocht alle delen van de Meppense Venen..... van de verkeerde. Alle moeite is achteraf bezien voor niets geweest! Hierover later meer.

Geen uitgestrekt Van Echtsens Morgenland. Dat neemt niet weg dat Roelof van Echten doorlopend het beeld ophield dat hij wel degelijk uitgestrekte eigen venen had. Terwijl de akten uit het archief van de familie Van Echten laten zien dat hij de veenlanden op kleinere partijen na allemaal had doorverkocht, laat een kaart wel degelijk dit 'Morgenland' zien. De kaart van Cornelis Pijnacker van 1634. Terwijl de akten aantonen het de Compagnie van de 5000 Morgen was die vanaf 1633 het uitgestrekte veengebied in bezit had, was het deze kaart die nog in 1634 het veengebied op naam van Roelof van Echten zette. We vinden daar de Echter Groote Veenen vermeld, waar de 5000 morgen gesitueerd zouden moeten worden. In een later door Cornelis Pijnacker bij deze kaart toegevoegde tekst maakte hij duidelijk dat deze naam sloeg op het privé-bezit van Roelof van Echten. Hij zegt namelijk van het Beiler Dingspil²⁰, *"en begrijpt in zich de Groote Echter Veenen, alzo genaamd van het huis Echten, als de heren van Echten toebehorende. Deze venen nemen haar eind aan de rivier Resta, daar zij haar oorsprong nemende Drente en Overijssel van malkander gaat scheiden..."* De kaart van Pijnacker werd diverse malen herdrukt en was de basis voor kaarten van derden. Zo werd deze kaart beeldbepalend voor de bezitsverhouding in het Zuid-Drentse veengebied. Dat neemt niet weg dat de akten duidelijk blijven: Roelof was geen eigenaar, al was hij natuurlijk wel participant, en toen de kaart werd gemaakt had hij het beetje DAT hij bezat al door moeten geven aan andere participanten van de Compagnie van 5000 Morgen.

Cornelis Pijnacker was bevriend met Roelof van Echten, logeerde op het Huis te Echten en leidde diens zoon Johan op, toen hij studeerde aan de universiteit van Franeker²¹. Cornelis Pijnacker tekende de kaart zoals Roelof van Echten dit wilde zien. Het is dus geen beeld van de werkelijkheid, maar een beeld van de politieke visie van Roelof van Echten. Dat blijkt overduidelijk uit de wijze waarop de grens met Overijssel werd getekend. De Reest was volgens overleg tussen de Landschap Drenthe en de Staten van Overijssel de grensrivier. Dat was duidelijk, tot het punt waar een stroompje uit het Riegmeer in de Reest vloeiende. Ten oosten daarvan lagen meerdere stroompjes, die samen de Reest zouden gaan vormen. Een van die stroompjes heette volgens Overijssel de Lutter Beek. Ook in Drenthe sprak men niet van Reest, als men het beekje noemde. In de stokleggingsbrief van de Meppense Venen van 1551 sprak van²²: *"de beek, die dat Sticht van die Drentse scheidt, en met de ene zijde naar Lutten,*

en met de andere zijde aan de marke van Zuidwolde” Dit was een neutrale manier van spreken. De kaart van Pijnacker was echter duidelijk. Hij schreef “*Resta flu*”, bij het beekje. Oftewel: het stroompje de Reest. Tevens liet hij de grens van Drenthe en Overijssel langs dit beekje lopen. Op Overijsselse kaarten vinden we het zelfde beekje als “Lutter Beek”, wat aangeeft dat het niet ging om de Reest, niet om een grensrivier, en tekende men de grens ter plaatse veel noordelijker. De kaart van Pijnacker van 1634 gaf echter de politieke werkelijkheid van Roelof van Echten weer, propagandamateriaal, en werd daarmee ook een belangrijk wapen in zijn veenpolitiek. Voor iedere Hollandse participant die de kaart in handen kreeg, en hij werd al gauw opgenomen in de atlassen uit die dagen, was het duidelijk dat het grote veengebied onbedreigd in Drenthe lag, terwijl de realiteit was dat de boeren van Overijssel een groot deel ervan voor zichzelf opeisten.

EEN OVERZICHT VAN DE VELE PROCESSEN VOOR DE ETSTOEL

De problemen rondom de oostelijke helft van de venen van de Compagnie van de 5000 Morgen waren zo groot, dat het aantal processen dat er werd gevoerd verwarrend en verbazingwekkend is. De onderlinge verhoudingen tussen de diverse eigenaren en de Van Echten waren blijkbaar zo verstoord, dat een oplossing van de problemen alleen maar verder weg leek te komen. Een chronologisch overzicht van alle processen na 1633 voor de Etstoel van Drenthe:

27 oktober 1634²³. Eiser: Egbert Clant te Scharmer als cessie hebbend van juffer Adde van Burmania, weduwe Schungels. Verweerder: Roeloff van Echten tot Echten. Onderwerp: herziening koop. Inhoud: gesloten tussen eiser en verweerder betreffende veen

15 juni 1635²⁴. Eiser: Ernst van der Kuerbeke, burgemeester te Kampen, Albert van der Kuerbeke, Maximiliaen van Ense Verweerder: Roeloff van Echten tot Echten Onderwerp:

panding Inhoud: 17.600-0-0 wegens de halve Meppeler venen door de eisers aan Cornelys Martens, Pieter Laurens Spiegel en consorten d.d. 20-6-1631 verkocht en door de verweerder genaast. Volgens verweerder zouden de eisers slechts 1/5 mogen eisen in het eerste jaar en niet meer volgens de bewuste koopbrief en andere dergelijke brieven door Elysabeth van Braekel aan de eisers voorouders (en door wijlen drost Reinolt van Burmania gepasseerd op 14-6-1581), alsmede een koopbrief uit 1551. Bijzonderheden: eisers hebben domicilium citandi genomen ten huize van Jan Harmens te Kolderveen en Jacobum Goltbeek als procureur aangesteld.

15 juni 1635²⁵. Onderwerp: ontslag arrest. Inhoud: Maximiliaen van Ense en Albert van der Kuerbeke verzoeken om ontslagen te worden van een arrest door Roelof van Echten tot Echten op hun gedaan. Betreft arrest wegens leverantie van gekochte venen.

15 juni 1635²⁶. Eiser: Egbert Clant te Scharmer als cessie hebbende van juffer Adde van Burmania. Verweerder: Roeloff van Echten tot Echten Onderwerp: geschil koop. Inhoud: eiser wil annulering van een verkoop van venen te Meppen.

12 oktober 1635²⁷. Eiser: Egbert Clant te Scharmer als cessionaris van juffer Adde van Burmani, weduwe Schungels. Verweerder: Roeloff van Echten tot Echten. Onderwerp: geschil koop. Inhoud: eiser wil recissie van een koop van zekere venen in de marke van Meppen.

13 juni 1636²⁸. Eiser: Eernst van der Kuerbeke burgemeester te Kampen, Albert van der Kuerbeke en consorten. Verweerder: Roeloff van Echten tot Echten. Onderwerp: panding. Inhoud: 5100 gulden wegens een termijn van de koopschattingen van veen te Meppen door de eisers aan Cornelis Martens, Pieter Laurens Spiegel en consorten d.d. 20-6-1631 verkocht en door de verweerder genaast. Gaat naar volgende lotting.

9 oktober 1637²⁹. Eiser: Egbert Clant tot Scharmer. Verweerder: Roelof van Echten tot Echten. Onderwerp: geschil koop. Inhoud: betreft koop van venen juffer Adda van Burmania.

9 oktober 1637³⁰. Eiser: Maximiliaen van Ensse en consorten. Verweerder: Roeloff van Echten tot Echten. Onderwerp: inbrengen stukken. Inhoud: eiser wil inzage in stukken.

9 oktober 1637³¹. Eiser: Roeloff van Echten tot Echten, gedeputeerde. Verweerder: Maximiliaen van Ensse, Albert van Kuerbeke en consorten. Onderwerp: leverantie veen. Inhoud: eiser wil leverantie van veen door de verweerders aan Johan Laurens Spiegel en consorten verkocht, en door de verweerder genaast.

8 december 1640³². Eiser: jr. Egbert Clant te Scharmer. Verweerder: heer Roelof van Echten, heer tot Echten, Drost. Onderwerp: annulering verkoop. Inhoud: betreft verzoek om annulering verkoop van veen, door vrouw Adde van Burmania weduwe Schungels aan de verweerder.

18 juni 1641³³. Eiser: Eernst van der Kuerbeke, burgemeester van Kampen, jr. Maximilian van Ensse en consorten. Verweerder: heer Roelof van Echten, heer tot Echten, drost. Onderwerp: panding. Inhoud: betaling van de kooppenningen van de halve Meppener venen door de eiser aan Cornelis Martens en Pieter Laurens Spiegel en consorten d.d. 20-6-1631 verkocht, en door de verweerder "genaastet".

30 oktober 1644³⁴. Eiser: jr. Egbert Clant te Scharmer. Verweerder: de erfgenamen van heer

Roeloff van Echten tot Echten, in leven drost. Onderwerp: geschil koop. Inhoud: eiser wil revisie van een koop van de Meppener venen. Commissie: drost van den Boetzelaer, Johan Huijsinge, Johan Sluiter, landschrijver Schickhart.

16 juni 1647³⁵. Eiser: jr. Egbert Clant te Scharmer. Verweerder: de erfgenamen van wijlen heer Roelof van Echten, heer tot Echten, in leven drost tot Coevorden en het landschap Drenthe. Onderwerp: geschil verkoop. Inhoud: betref koop van de helft van de Meppener venen. Gaat naar volgende lotting.

30 Oktober 1651³⁶. Eiser: jr. Egbert Clant te Scharmer als rechthebbende van juffer Adde van Burmania en nu door overlijden diens weduwe Beatrice van Ewessum anders Clant voor haar zelf en namens haar onmondige kinderen, vergezeld door haar oudste zoon jr. Egbert Jacob Clant. Verweerder: wijlen Roelof van Echten tot Echten, in leven drost van Coevorden en het landschap Drenthe, nu zijn erfgenamen. Onderwerp: schriftelijk proces inzake verkoping Meppenerveen. Inhoud: Adde van Burmania heeft in 1631 aan verweerder voor een prijs ver onder de waarde (2300-0-0 en vier rosenobels) de helft van de Meppenerven verkocht. In 1631 hebben juffer Barbara Trompers, weduwe van Albert van de Keurbeeck en juffer Joanna Trompers, weduwe Henrick van der Kuerbeke, alsmede de Ernst van der Keurbeeke, burgemeester van Kampen, en Albert van der Keurbeeke voor hem zelf en namens jr. Johan Baptista van Ensse en Maximiliaan van Ensse de andere helft van het Meppenerveen verkocht aan Cornelijs Martens, Peter Laurens Spiegel en Willem Willems van Beinsdorp, kooplieden te Amsterdam voor een bedrag van 17.000-0-0.

Tot zover dit overzicht. Het is bijna onvoorstelbaar hoeveel problemen de verkoop van de beide ongedeelde helften van de Meppense Venen in de jaren daarna nog opriepen. Roelof van Echten was en bleef in conflict met voormalige eigenaren van de beide helften. Ondanks dat hij de helft van Spiegel en consorten had weten te 'naasten' kreeg hij nog een fors conflict met de vorige eigenaren van die helft, omdat hij die venen niet kon betalen en het niet eens werd met de erven Trumper (de families Van der Kuerbeke en Van Ense) over een afbetalingsregeling. De vreemde situatie doet zich vervolgens voor dat de erven Trumper weigeren om hun helft van de venen aan Roelof over te dragen. Roelof van Echten eiste vervolgens op 9 oktober 1637 de leverantie van de door hem 'genaaste' venen. Een gebied dat hij al in 1631 per stoklegging aan derden had overgedragen! Vervolgens kreeg Roelof van Echten op 18 juni 1641 weer een proces tegen hem gericht, omdat hij nog steeds niet voldeed aan de betaling van de kooppenningen. Toen was hij al Drost, en daarmee het hoofd van zowel de ambtelijke, de juridische als de kerkelijke organisatie in Drenthe. Een dergelijk proces had tijdens zijn periode als Drost geen enkele zin meer, want hij kon al die processen beïnvloeden. We zien dan ook dat de processen pas weer starten als Roelof is overleden.

Roelof wist voor zijn dood de problemen met de erven Trumper niet meer op te lossen. Uiteindelijk werden de venen afbetaald door zijn zoon Johan van Echten. Hij kwam in mei 1645 een contract overeen met de voormalige eigenaren en de toenmalige schuldeisers. In dat contract werd de betaling geregeld. Op 4 november 1645 betaalde Jan (Johan) van Echten een somma van 1555 caroliguldens en enkele stuivers. De betaling was daarmee nog niet afgerond en zal nog enige jaren gelopen hebben³⁷. Ontvangers waren de gebroeders Van der Kuerbeke. Blijkbaar wist Johan na de dood van zijn vader aan zijn verplichtingen te voldoen, zonder dat het tot nieuw processen kwam met de gebroeders Van der Kuerbeke. Anders ging het met de helft van de Meppense Venen die toebehoord aan Adde/Ada van Burmania. Johan van Echten erfde van zijn vader daarover een hele serie processen, waarbij jonker Egbert Clant alsnog

genoegdoening eiste voor de venen die Roelof van Adde van Burmania had gekocht voor een veel te lage prijs. Het laatste proces liep nog op 30 oktober 1651.

Voor zover bekend hebben de Burmania's nooit meer geld gezien dan Adde had ontvangen. Dat neemt echter niet weg dat Roelof van Echten gedurende zijn hele leven en tot vele jaren na zijn dood voor de Etstoel voortdurend te kijk werd gezet als de man die een oude weduwe voor veel te weinig geld veenland had afgetrosgeld. Dat hij daarvoor niet werd veroordeeld, of dat hij niet extra hoefde te betalen, dat kwam enkel omdat de koop gewoon geldig bleef. Verkocht was verkocht. Maar de normen van het fatsoen en de regels van de rechtvaardigheid was hij te buiten gegaan, zodat de erven Burmania de zaak steeds weer inlegden. Vreemd genoeg liep er daarna nog een heel ander proces: dat met de markegenoten van Gees. Terwijl er zoveel problemen waren over de zoveelste verkoop van de Meppense Venen, bleken die venen nooit bij Meppen gehoord te hebben. Ze waren van Gees!

DE DUBBELE KOOP EN LEVERING VAN DE 'MEPPENSE' OF GEESER VENEN

Het bezit van de Meppense Venen werd keer op keer opnieuw ter discussie stelde. Waren het niet de zich misleid voelende verkopers van dit gebied, dan waren het de 'paalburen', die bij gebrek aan 'afpalen' en afgesproken grenzen van mening waren dat Roelof van Echten hun veenland had ingepikt. Roelof van Echten liet na overdracht van de Meppense Venen eveneens in de kerk van Oosterhesselen afkondigen dat hij *"zeker stuk veen gaande van Zuidwolde tot aan de Wolfskuilen en vandaar strekkende aan de Lutterbeek"* had verkocht. Als iemand daar wat op te zeggen had, dan moest hij het maar *"na rechte bij brengen"*. Roelof baseerde zijn recht op het door hem doorverkochte gebied op zijn aankoop van de delen van de Meppense Venen, en uiteindelijk op de aankoop van het gebied door Reinold van Burmania in 1551. Inmiddels was er echter een groot probleem gerezen. De markegenoten van Gees en Zwinderen waren van mening dat de Wolfskuilen in hun gebied lagen. Hun marke strekte zich uit tot aan het Grote Meer, wat we nu de streek 'Het Meer' bij Hollandscheveld noemen, zo zeiden de boeren van Gees en Zwinderen. Het veen ten zuiden ervan was hun veen. Ze protesteerden dan ook tegen de verkoop van dit gebied aan de participanten van de Compagnie van de 5000 Morgen en vroegen schulte Arnoldt Krul van Oosterhesselen en Dalen dit over te brengen aan de Roelof van Echten. Dit werd schriftelijk gedaan, per acte van 20 mei 1635. Het stuk werd nogal eens overgeschreven en kwam steeds weer terug als de generaties daarna grenskwesties aan de orde stelden³⁸.

Wat al meer dan 80 jaar bekend stond als Meppense Venen, zou volkomen illegaal van eigenaar zijn verhandeld. Als de markegenoten van Gees gelijk hadden, dan zou de hele verkoop van de Meppense Venen wel eens ter discussie kunnen komen. Dat gebeurde ook. Uiteindelijk kregen de markegenoten van Gees gelijk. De Wolfskuilen waren van hen, en dit hield automatisch in dat ook het veengebied ten zuiden daarvan van hen was, was de uitkomst van een slepend conflict. Roelof van Echten heeft de zaak jarenlang weten te rekken. Zijn zoon Johan van Echten verloor het geschil en moest uiteindelijk het hele gebied opnieuw kopen. De stokleggingsbrief van 15 augustus 1657 is – vanuit het heden bezien – het uiteindelijke bindende contract, op basis waarvan de Compagnie van de 5000 Morgen 3000 morgen of meer tot de hare kon rekenen. We lezen in de overdrachtspapieren³⁹:

"Wij gemene markegenoten van Gees, certificeren, doen kond, lijden en bekennen voor ons en onze nakomelingen, dat wij met goede voorgedachte rade en vrije wil hebben verkocht, gecedeerd en in eigendom eeuwelijk en erfelijk ook overdragen, doende 't zelve alsnog bij

dezen, aan de Hoog Edele geboren Gestrenge Johan van Echten, Heer tot Echten en 't Hoge Echts Veen cum annexis mede Gedeputeerde Staat der Landschap Drenthe, en vrouw Anna Elisabeth van Haersolte tot de Cranenbargh, echtelieden, en derzelver Hoog Edele erfgenamen, een stuk veen- of moerland met de ondergrond van dien gelegen ten zuiden waar boven de opgaande liniën tussen Pesse en Zuidwolder Marke, ten oosten bakende op de Wolfskuilen, vandaar met een winkel lopende of bij tot zuidwaarts naar de Lutter Beek, zo ver als binnen die linie voorzeid de Geser marke mag strekken, met beding nochtans dat de Heer van Echten uit de Pesser opgaande linie met een dwarslinie veertig roeden boven het Wolfskuilen-meerstal naar de voorschreven zuider linie van de Wolfskuilen lopende naar de Lutter Beek zal door gaan.

Alzo dat de gemene markegenoten van Gees de gehele triangel met de Wolfskuilen, Wolfskuilen-meerstal, en veertig roeden daar boven aan haar eigendomlijk zullen behouden. Waar tegen de Heer van Echten zal hebben te genieten aan de oostzijde langs de zuider linie een gelijke kwantiteit van de voornoemde triangel. Verneis zal ook de Heer van Echten nog de houders dezès verkochte venen gewaard zijnde of wordende, in Gees niet vermogen over de limieten in deze brief aangewezen, in Geeser marke te drijven, heiden nog weiden met enig vee, ook zal het Geeser vee over de linie voorschreven komende bij de houders of bewoners des voorschreven veens niet mogen geschut worden, maar wel behoorlijk worden afgemoet en gekeerd. Dezen voor een genoegzame somme van penningen, welke de Heer van Echten aan ons ten volle genoeg en ten danke de laatste penning met de eerste heeft betaald en voldaan. Zulks dat Jurrien Roelofs en Jan Coops als volmachten der gemene markegenoten van Gees, de Erenfesten Coop Luijtiens, schulte tot Echten en 't Hoge Echter Veen in zijn kwaliteit als volmacht van de Hoog Edele geboren Heer van Echten de stok hebben gelegd, daar van voor mij verwalter Hermanno Mauritio en twee erfburen in de marke van Gees als Jan Schuiring en Jan Elvinge. In waarheids oorkonde, zo heb ik verwalter nevens stokleggens mannen ondertekend, zijnde en de Comparant deze met mijn gewoonlijke in de principalen Eijlardi Kruls zegel bevestigd hangende in groene was hier onder uitgetrokken. De 15 augustus 1657.

Hermannus Mauritius V Sc t Dal.

Johan Elvinge

Jan Schuivinge

Jan Coops

Jurrien Roelofs”

De stokleggingsbrief van 15 augustus 1657 geeft informatie over de afhandeling en de levering van het veenland. Jurrien Roelofs en Jan Coops traden op als volmachten van de marke van Gees. Ze legden de stok, die opgenomen werd door Coop Luijtiens, schulte van Echts-Hoogeveen en in deze volmacht van Johan van Echten. Jan Schuiringe en Johan Elvinge waren getuige van de stoklegging, die plaats had voor verwalter-schulte Hermannus Mauritius van Gees. In de stokleggingsbrief werden de grenzen van het verkochte gebied zodanig aangegeven, dat Johan van Echten ermee erkende dat de Wolfskuilen eigendom waren van de marke van Gees. Hiermee werd gecorrigeerd wat sinds de ‘Perfekte Kaart’ van 1631 als eigendom van de Compagnie van de 5000 Morgen werd aangegeven. Daar stonden de Wolfskuilen nog op als bezit van die Compagnie, terwijl Roelof ze nooit had gekocht van derden. Johan handelde namens de Compagnie van de 5000 Morgen, omdat deze compagnie de venen al lang waren overgedragen. Het is een bevestiging van dubieus omgaan met grond en grenzen, waarbij zoon Johan moest corrigeren waar vader Roelof zich niet aan het Drentse recht had gehouden.

Het veenland dat Johan van Echten 15 augustus 1657 bij stoklegging geleverd kreeg, liep volgens de omschrijving van de noordzijde van het veengebied van de Compagnie van de 5000 Morgen, met een uitsparing voor de Wolfskuilen (toentertijd bij een meerstal), naar de Lutter Beek, voor zover de marke van Gees mocht strekken. Men hield nu dus wel een slag om de arm. Er werd niet meer verkocht en geleverd dan ze zelf recht op hadden. De omschrijving van het veenland is vrijwel gelijk aan de omschrijving van het gebied dat Reinold van Burmania meer dan een eeuw eerder had gekocht en dat voordien de Meppense Venen heette. We zien dus dat zich hier het opmerkelijke feit voordoet dat de Meppense Venen tweemaal zijn geleverd. Daarmee werd uiteindelijk gezegd dat Roelof van Echten ook die Meppense Venen niet had bezeten, want hij had ze niet gekocht van de marke van Gees en Zwinderen, de feitelijke eigenaren. Zijn zoon Johan corrigeerde dit en bracht het gebied door de aankoop alsnog in de venen van de Compagnie van de 5000 Morgen. Als we vanuit de positie van 1657 terugkijken dan moeten we dus concluderen dat Roelof van Echten in de zomer van 1631 niets had bezeten. Hij had gekochte claims, ongeleverd veen, onbetaalde rekeningen, maar geen ‘Echter Groote Veenen’, zoals hijzelf beweerde.

Jan Coops leefde nog in 1698, was toen *‘in zijn tachtentigste jaar’*, en heeft de 12^e februari van dat jaar de verkoop en levering nog eens bevestigd voor schulte Bottichius⁴⁰. Hij wist ook nog wat voor het veenland betaald was. De boeren van Gees en Zwinderen ontvingen 300 carolusguldens voor het *‘veen- en moerland’*. Dit was niet veel geld voor het hele gebied. De boeren van Gees zullen zich gerealiseerd hebben, gezien de opmerking dat ze alleen verkochten voor zover hun marke strekte, dat ze lang niet overal recht op hadden. Dit drukte de prijs. Maar ook zo bekeken bleef het maar erg weinig wat het opleverde. Daar komt nog bij dat het eigendomsrecht van 3000 morgen van de 5000 morgen van de gelijknamige Compagnie gebaseerd was op de aankoop van de Meppense Venen, en nu zich zou moeten baseren op de aankoop en levering van de venen van de marke van Gees. De helft van die venen hadden in 1631 nog f 17.000,- opgeleverd. Zo bekeken heeft Gees maar een schijntje gekregen van wat de venen waard waren.

Hoe dan ook, de eigendomsrechten van Gees waren bevestigd. Jan Coops werd ook nog gevraagd of hij wist of anderen recht hadden doen gelden op de venen. Daarop heeft hij *“voor de oprechte waarheid getuigd, dat nooit gehoord heeft, dat wanneer de zalige Heer Roelof van Echten deze venen had afgebakend en daar van kerkenspraak laten doen, ooit of ooit die van Westerbork, Mantinge of Broeklieden tegen de afbakening hebben geprotesteerd, of ook de venen binnen de limieten in de overdracht, waarvan hier voren de copia staat gespecificeerd, met heiden, weiden of anders bezeten of zich aangemachtigd.”* De markegenoten van Gees waren dus de enigen geweest die de venen hadden opgeëist. Met het opnemen van de stok en met het betalen van de 300 gulden, had Johan van Echten via zijn schulte Coop Luijtiens erkend dat de gezamenlijke markegenoten van Gees daarvoor eigenaar waren geweest van het veenland, en dat het veenland zelf deel uit maakte van de marke van Gees. De consequenties van deze erkenning zijn zeer groot.

DE TIENDEN VAN GEES EN VAN HET GEESER VEEN

Als het hele uitgestrekte veenland van de Wolfskuilen tot de Reest - binnen het gebied van de Compagnie van de 5000 Morgen wel 3000 morgen groot - van de marke van Gees was, viel dit gebied ook onder de verplichtingen van Gees. De boeren van Gees waren tienden verschuldigd. De tienden van Gees hoorden bij de Heerlijkheid Ruinen en werden als zodanig genoemd in de officiële akte van belening. De Heer van Ruinen beleende op zijn beurt een

derde met deze tienden. De tienden van Gees waren in de 16^e eeuw opgesplitst. Aanvankelijk was Johan Polman nog leenman voor de volle tienden. In 1546 ging het ene deel over op Reinolt van Echten toe Oldengaarden en het tweede op Simon Polman Helmichs, die in 1557 daarmee werd beleend toen hij meerderjarig werd. In 1645 was leenman voor het eerste gedeelte Johan van Echten te Oldengaerden. Zijn aandeel werd in 1649 ten dele verkocht, en ten dele vererft op zijn zoon Nicolaas van Echten, die in 1670 daarmee werd beleend. Deze Van Echten waren verwanten van de Van Echten te Echten, maar hadden niets van doen met de vervening op het Hooge Veen. Het in 1649 verkochte deel werd eigendom van Arnolt Crull, schulte van Dalen. Deze Arnolt Crull kocht ook het tweede deel van de tienden, eveneens in 1649, van Joan van Westerbolte, Domdeken te Hildesheim. Arnolt Crull's leengoed ging in 1657 over op zijn zonen. Herman Crull werd leenman van het gedeelte van het eerste, en Joan van het tweede deel. Na het overlijden van Herman werd Joan in 1683 ook met het gedeelte van Herman bedeed. We kennen uit de 17^e en tot ver in de 18^e eeuw de naam van de hen opvolgende leenmannen⁴¹. De leenbrief van 18 augustus 1670 was een open brief, met de volgende inhoud⁴²:

“Wij Hendrick Munster Wilhelm van Bernsaw, Heer te Ruinen, Bellinghaeven, Haffen en meer, Drost te Coevorden en de Landschap Drenthe, beken overmits deze open brief, dat voor ons en de nabeschreven leenmannen, gekomen is, de WelEdele jonker Nicolaes van Echten, zoon tot de Oldengaerde te Dwingelo, en verzocht van ons beleend te worden, met een deel van al zulke goederen, en tienden, grof en smal, met haar toebehoor, zoals die zelve gelegen is te Gees in de kerspel Oosterhesselen, en zijn vader zaliger wijlen jonker Joan van Echten tot de Oldengaerde, zelf te bezitten placht, en gebruikt heeft, alhier aan de huize Oldenhaeve te Ruinen leenhorig, in voegen en manieren wij dan ook de voorzeide jonker Nicolaes van Echten belijdt en beleend hebben, belijden en beleden hem kracht deze brief met de voorzeide anpart en deel van de grove en smalle tienden, waarvan voorzeide jonker Nicolaes van Echten de leeneed gepresteerd, het gewoonlijke heergeweide betaalt, en de voorts aangelaafd, ons en ons huis Ruinen, in tijd der nood, en zo dikwijls dat gebeuren mocht, trouw en houdt te wezen, en dat gene te behouden nochtans alle tijd, ons, onze Heerlijkheid Ruinen, en een iegelijk zijn Rechten, zonder arglist. Hier zijn over, en aangeweest, de WelEdele jonker Cornelis van Dongen tot de Oldengaerde, en Court Alberts te Voorhees, als hiertoe gebeden leenmannen, in oorkonde der waarheid, hebben wij ons aangeboren Adelijk zegel hieraan doen hangen, en zelf ondertekend, actum Oldenhaeve, in den jare duizend zeshonderd zeventig, de achttiende augustus.

H. Wilh van Bernsaw Heer te Ruinen”

De tienden van Gees hadden dus betrekking op de grove en de smalle tienden. De grove tiende was een korentiende. De smalle tiende bestond uit kleinvee, vruchten, of groenten. Met soortgelijke tienden was de familie Van Echten te Echten bedeed, al vanaf 30 april 1275. We lezen dat aan deze Van Echten is overgedragen⁴³: *“grove en smalle tienden gelegen in Echten veen en in Zuidwolde”* In principe konden de Van Echten daarmee ook een beroep doen op de tienden van de turf. En dat deden ze ook, net zo goed als dat ze vrijstellingen gaven van het betalen van turftienden. Zo schreef Roelof van Echten in januari 1632 over het verwerven van een aandeel van 2000 morgen van de venen van Zuidwolde⁴⁴: *“De Zuidwolder Venen daar in heb ik een partie gekocht en de vorige eigenaar betaald, namelijk Jr. Menno van den Clooster en het principaalse van die gezamenlijke eigenaren bij solemneel contract ontvangen, die daarvoor genieten zullen mede uitvaart en vrijdom van de tienden turf”*. Dat Roelof van Echten als lener van de tiender geen eigenaar was, en niet zomaar als eigenaar kon handelen met deze tienden, dat is een ander verhaal.

Waar het hier om gaat is dat de turftienden van de voormalige Meppense Venen niet onder de tienden van Zuidwolde vielen. Ze vielen onder de tienden van Gees. Wie eigenaar was van die tienden, kon recht doen gelden op een tiende van alle gegraven turf, los van al het andere wat het land opbracht en al het kleinvee. Volgens artikel 3 van het oprichtingscontract van de Compagnie van de 5000 Morgen van 12/22 maart 1631 heeft Roelof van Echten alle participanten die zich inkochten de eerste 25 jaar vrijgesteld van alle grove en smalle tienden, in te gaan in 1632. Daarna zou men overal de tienden van moeten betalen, zoals ook in Zuidwolde gebeurde. Behalve voor de turf, die was eeuwig tiendenvrij. We lezen letterlijk in artikel 3: *“De kopers en de haar recht verkrijgende (= hun opvolgers, degenen die hun veenland overnemen), zullen vrij en exempt (= uitgezonderd) wezen van alle grove en smalle tienden, voor de tijd van vijf en twintig jaren, in te gaan in den jare zestien honderd twee en dertig, welke jaren omgekomen zijnde (= als deze jaren voorbij zijn), zullen zij gehouden wezen, de voorzeide tienden te dragen en betalen, naar de costuime van de dorpe van Zuidwolde voorzeid, welverstaand nochtans, dat de turf, die in de voorzeide venen gegraven en uitgevoerd zal worden, nu, en ten eeuwigden dagen vrij zal wezen van tienden en zonder dat de Heer van Echten enige andere bezwaarnis daar op zal vermogen te stellen.”*

In artikel 3 werd niet alleen vrijstelling van turftienden gegeven van de venen waarvan Roelof van Echten de tienden leende. Er werd zonder slag om de arm vrijstelling gegeven van alle turftienden in heel het gebied van de Compagnie van de 5000 Morgen, zonder dat gekeken werd naar de herkomst van het gebied. Als de Van Echten op basis van de belening met de tienden van Zuidwolde ook recht hadden op de turftienden in het veenland van Zuidwolde, gold het zelfde ook voor de gelijksoortige tienden van Gees: de tiendheren van Gees hadden recht op de turftienden in de marke van Gees, dus ook in het in 1657 van Gees overgenomen veengebied. Er is geen enkel contract bekend is waarin aangegeven is dat de tiendheren van Gees vrijstelling gaven van hun turftienden in de marke van Gees. Die vrijstelling kon niet vallen onder de vrijstelling van artikel 3 van het contract uit 1631, want nog steeds gold het eenvoudige maar duidelijke rechtsprincipe dat iemand niet meer kon verkopen, overdragen of kwijtschelden, dan waar hij zelf recht op had. Roelof van Echten kon de turftienden van de tiendheren van Gees niet doen vervallen. Artikel 3 in het contract van 12/22 maart 1631 onthief dus niet van de turftienden van Gees, omdat Roelof van Echten daar geen zeggenschap over had, maar ontsloeg alle participanten van de Compagnie van de 5000 Morgen wel van de betaling daarvan, bij monde van Roelof van Echten. Hij garandeerde dat die niet betaald hoefden te worden. Dit is de conclusie die we moeten trekken, als we de verschillende rechten en plichten naast elkaar leggen.

Johan van Echten kon daar niets aan veranderen. Door de erkenning zijnerzijds dat 2/3^e van het gebied van de Compagnie van de marke van Gees was – de enige conclusie die mogelijk lijkt als we de stokleggingsbrief van 1657 naast die van de Meppense Venen leggen - waren de participanten van de Compagnie verplicht om een tiende van de in dat gebied gewonnen turf af te dragen aan de tiendheren van Gees. Al naar gelang hoe de andere burens dachten over de eigendomsrechten van het door de Compagnie geclaimde gebied, kon dit oplopen tot een geldbedrag dat gelijk stond aan 300 morgen gedroogde turf. Wie zou dat moeten betalen? Roelof van Echten had de participanten vrijgesteld van de turftienden. Zo zou het contract uitgelegd worden. Zowel Roelof als Johan Van Echten hadden gegarandeerd dat de participanten al het veen vergoed zouden krijgen, uit de eigen middelen van de Van Echten, wat ze de participanten niet zouden kunnen leveren.

Al met al zouden de participanten van de Compagnie de door de turftienden geleden schade gaan verhalen op de Van Echten. Dit betekende nog eens weer veel kosten voor Johan van

Echten, of nog eens weer een langdurig conflict, als hij zich zou gaan verzetten tegen het vergoeden van de geleden schade. Los daarvan zouden alle opbrengsten van de grond als die eenmaal in cultuur was genomen eveneens onder de tienden van Gees vallen. Kortom: grote schade voor de Van Echten door een gegeven vrijstelling van de turftienden, die ze dus nu zelf moesten betalen voor de participanten en grote schade door gedorven inkomsten over de periode dat de andere tienden geïnd konden worden. De tienden van Gees waren door de Staten van Overijssel beleend aan de Heer van Ruinen, die het op zijn beurt beleende aan derden. De akte van belening van 1670 werd weergegeven. Er is op geen enkele manier sprake van inperking van de tienden. Er is nog steeds sprake van belening *“van al zulke goederen, en tienden, grof en smal, met haar toebehoor, zoals die zelve gelegen is te Gees”*

Er is dus geen uitzondering gemaakt op delen van de marke van Gees die verkocht zijn aan Johan van Echten. We vinden nergens in het archief van de familie Van Echten, noch ergens anders in de stukken van de Compagnie van de 5000 Morgen, een afkoopregeling of een vrijstelling van de tienden van Gees. We vinden ook nergens een overdragen van de tienden van Gees op de familie Van Echten te Echten. Nadat delen van het gebied van Zuidwolde over waren genomen door de Compagnie van de 5000 Morgen bleven ook de daarop rustende tienden nog steeds geïnd door de familie Van Echten. Dat houdt in dat ook na 1657 de tienden van Gees gewoon toe bleven vallen aan de tiendheren van Gees. Dat jaar overleed Arnolt Crull en werden zijn twee zonen Herman en Joan eigenaar van een deel van de tienden, terwijl Johan van Echten te Oldengaerden (bij Dwingelo) eigenaar was van het andere deel.

Er lijkt dus geen ontkomen aan geweest te zijn. De participanten van de Compagnie van de 5000 Morgen waren vanaf 1657 tiendplichtig, ook voor de turftienden, aan de families Crull en Van Echten te Oldengaerden. De kosten voor de vrijstelling daarvan, voor zover het ging om de contractueel vastgelegde vrijwaring van turftienden, daarvoor zou Johan van Echten opdraaien. Het zou nog zeker een eeuw duren voor de vervening zover was. In de tussentijd kwam er een groot zwijgen over de Meppense c.q. Geeser Venen. Doordat duidelijk was dat niemand meer een beroep kon doen op de stukken van Reinolt van Burmania uit 1551 en de daar van afgeleide erfgoederen, stopte het slepende proces om genoegdoening dat de erfgenamen van Ada van Burmania de Van Echten hadden aangedaan. Johan van Echten en de markegenoten van Gees waren blijkbaar onderhands tot een akkoord gekomen.

Bij naspeuring bleek er in 1657 niets te vinden te zijn in de gerechtelijke stukken van de Etstoel van Drenthe. Er was dus geen proces geweest dat Johan van Echten had gedwongen om met de markegenoten van Gees tot een akkoord te komen. Dat hield tevens in dat het akkoord niet breed onder de aandacht was gebracht van de bevolking van Drenthe. Een proces had alle etten – rechters – ter ore gekomen, omdat ze er zelf iets van hadden moeten vinden. Via hen waren de boeren en andere grondeigenaren van de omliggende gebieden er ook achter gekomen. Het akkoord van 1657 kwam zonder procedures. De toenmalige Heer van Ruinen, Henrich Munster Wilhelm von Bernsaw, was mogelijk niet eens op de hoogte van verkoop van delen van de marke van Gees. Ook in zijn archief is er niets bewaard gebleven dat herinnert aan deze overdracht. Het kan ook zijn dat hij op dat moment wel op de hoogte was, maar dat er geredeneerd is dat de kwestie op dat moment nog niet van belang was, omdat er nog niets van het land verworven werd waar tienden van betaald hoefden te worden. Was het toevallig dat de overdracht door middel van stoklegging werd afgerond, toen schulte Crull van Dalen, een van de tiendheren, net overleden was, en een verwalter de stoklegging registreerde? Dat kan heel goed zijn. Dat kan echter ook een goed moment zijn geweest om een zaak in redelijke stilte af te handelen.

Een eeuw later werd er turf gegraven in het in 1657 van Gees overgenomen veengebied. Niemand had het meer over de marke van Gees, als er over de herkomst van het gebied werd geschreven. De ‘Mythe van Roelof van Echten’, dat hij in 1625 5000 morgen veenland van Zuidwolde over had gekocht, was in de 18^e eeuw zo algemeen geworden, dat er niet aan werd getwijfeld. Het was de kleinzoon van Roelof van Echten die de mythe naar voren bracht en juridisch verdedigde. De stokleggingsbrief van 1657 lag in zijn archief, dus we mogen aannemen dat Roelof van Echten II beter wist. Wat was het motief van de mythe? Of moeten we zeggen: waarvoor werkte de mythe als dekmantel? De turftienden van Gees werden nooit betaald. Vanaf de 18^e eeuw tot het verdwijnen van de tienden met het in werking treden van de Tiendwet op 1 januari 1909, heeft de familie van Echten en de familie Van Holthe tot Echten tienden ontvangen uit het van Gees overgenomen gebied. Voor de verveners van de Compagnie van de 5000 Morgen maakte het niet uit, wie er tiendheer was. In alle gevallen zouden ze moeten betalen voor de ‘gewone’ tienden en in alle gevallen waren ze vrij van turftienden, omdat de Van Echten hen vrijstelden.

Roelof van Echten II was de grote belanghebbende toen de ‘Mythe van Roelof van Echten’ op papier werd gezet⁴⁵. Zijn ‘onderzoek’ uit 1678 gaf hemzelf en zijn nageslacht de mogelijkheid om onder grote kosten uit te komen, in het geval dat de tiendheren van Gees hun rechten zouden halen. Zolang er nergens, in wat voor archief dan ook, een vrijstelling te vinden is van de turftienden van Gees, kan de ‘Mythe van Roelof van Echten’ dan ook gezien worden als onder meer een geslaagde poging om te ontkomen aan de turftienden van Gees. Daardoor is echter wel eeuwenlang een geldstroom zonder juridische grond richting Echten gegaan. Tot 1909 betaalden mensen tienden die voor anderen bedoeld waren geweest. En daarmee is de tiendenkwestie van Gees mogelijk de grootste fraude die we kennen uit de vroege geschiedenis van Hoogeveen.

DE BEGRENZING VAN HET GEBIED VAN DE HOLLANDERS

De Compagnie van de 5000 Morgen was bedoeld als organisatie om de vervening van het Hoogeveen aan te pakken, maar heeft slechts één graafseizoen als zodanig gefunctioneerd. Daarna was het een kanaalmaatschappij en vanaf 1644 een platform voor overleg tussen de groot-aandeelhouders van 100 morgen of meer, de hoofdparticipanten. Al tijdens het eerste turfseizoen werd namelijk besloten om de venen te verdwenen, en de vervening zelf aan de daarmee automatisch opgerichte nieuwe compagnieën over te laten. De directeurs van de Compagnie van de 5000 Morgen besloten 21/31 juli 1633 dat⁴⁶: *‘de massa van de voornoemde venen, tot deze huidige dag gemeen geweest, zijnde van de anderen zullen worden gescheiden en gesepareerd, te weten de Heer van Echten benefens de zijnen ter eenre en de participanten in Holland wezende ter andere zijde.’* Dat deze opsplitsing niet zonder spanningen werd verliep werd duidelijk op de Etstoel van 14 oktober 1633. De Hollandse participanten van de Compagnie van de 5000 Morgen wilden eerst het veen zien dat ze hadden gekocht en officieel geleverd hadden gekregen⁴⁷, voor ze de koopsom verder wilden afbetalen⁴⁸.

Het leidde er toe dat er op 18/28 december 1633 een scheidscontract werd ondertekend⁴⁹. Duidelijke afspraken leidden echter nog steeds niet tot feitelijk overdragen van de verkochte venen. In 1635 liep dat op tot een nieuw conflict⁵⁰, namelijk over de betaling van de vierde en laatste termijn van het verkochte veen. Geen veen, geen geld, was het uitgangspunt van de Hollanders. De Etstoel boog zich erover op 15 juni 1635, nog eens weer op 14 juni 1636, kwam tot een eindoordeel op 26 september 1636, en bleef bij het besluit toen nog diezelfde

dag de zaak opnieuw werd voorgelegd. De Hollanders moesten 14.000 gulden betalen, de vierde termijn⁵¹. Tussentijds was voor de zoveelste keer een nieuwe acte opgesteld. Nu de acte van uitpanding, dat is een acte van beslaglegging en dreigende verkoop van de door de Hollanders onbetaald veen⁵². We lezen in de notulen van de Hollandse Compagnie van 15 augustus 1636: "*Gelezen zijnde zekere acte van uitpanding, waarbij de Heer van Echten onze partij van venen doet uitpanden, om betaling te hebben van f 14.000,- guldens rusting, verschenen mei laatstleden.*" Nu we in het voorgaande de problemen met de Meppense Venen hebben geanalyseerd is het begrijpelijk waarom Roelof van Echten zoveel moeilijkheden kreeg met de Hollanders: die vroegen hem over te dragen waar hij nog steeds processen over had met de vorige eigenaren, die zijn eigendomsrechten betwistten. Uiteindelijk kwam hij er echter niet onderuit om op een zo concreet mogelijke manier aan te geven wat de Hollanders hadden gekocht. Terwijl de stoklegging plaats had in de zomer van 1631 gebeurde dit laatste pas vijf jaar later, in 1636.

Landmeter Berent Lijphardt maakte op 4 februari 1636 op basis van "*die kaerte vande vijffduisent morgens*" een verdelingsplan. Dit gebeurde in overleg en samenwerking met vertegenwoordigers van de Compagnie van de 5000 Morgen, Roelof van Echten en de Hollandse participanten. Helaas weten we niet welke kaart hij gebruikte. Uit de in het plan zelf aangegeven lijnen krijgen we de indruk dat het niet de "Perfekte Kaart" van 1631 was⁵³. Concreet werden in het verdelingsplan de namen genoemd van Karst Pieters (rentmeester van de Compagnie van de 5000 Morgen), Cornelis Monter (vertegenwoordiger van de Heer van Echten en zijn familie, inclusief de Bentincks), Johan Lijcklaesen van der Leeuw (rentmeester van de "Hollandsche participanten in de Echter Venen", de Hollandse Compagnie), en hun veenmeester Gerrit Jacobsis. Deze heren werden geassisteerd door twee schulten, Lucas Steenbergen van Zuidwolde en Zuidwolder-Hoogeveen en Ditmar Boelen van Echts-Hoogeveen. Ditmar Boelen had een beperkte bevoegdheid. Waar hij als schulte iets niet mocht viel dit automatisch toe aan Lucas Steenbergen.

Hun verdelingsplan sloot aan bij een eerdere verdeling. Op 12 februari 1634 hadden de Hollanders de venen aan het Haagje tot en met de 9^e wijk toegewezen gekregen⁵⁴. De Van Echts en de Bentincks hadden het veenland ten noorden ervan gekregen. Dat veen kon makkelijk verdeeld worden, want dat gebied was op geen enkele manier omstreden. Die 4^e februari 1636 werd het gebied ten oosten ervan toegewezen aan beide groepen eigenaren, elk al naar gelang hoeveel morgens de groep bezat. In het verdelingscontract is sprake van het totale gebied vanaf de Negende Wijk tot op de hoofdslag van Alberts Holtien, dan via enkele onduidelijke punten in het veen (jammer dat we de kaart niet kennen) en zo door tot op de Wolfskuilen. Er werd nauwkeurig op toegezien dat de Van Echts en consorten 28 porties kregen en de Hollanders 23 porties. Onder deze overeenkomst en als bevestiging van de toentertijd bijgevoegde kaart lezen we een verklaring van de twee schulten. Ze bevestigden de juistheid van de verdeling en gaven aan dat deze inging per februari 1636⁵⁵.

In Leiden en Amsterdam hadden ze blijkbaar minder vertrouwen in de kaarten van de Drentse landmeters dan in Drenthe zelf. Om een idee te hebben van wat ze nu eigenlijk bezaten, stuurden de Hollanders Steven van Broeckhuijsen naar Drenthe. Hij was gezworen landmeter van Rijnland. Zijn kaart, van 25 juni 1637, geeft niet alleen een beeld van de Hollandsche Venen, maar ook van de rest van het Hooge Veen. Voor zover er sprake was van te vermelden bijzonderheden, want het gebied was nog voornamelijk ongerepte natuur. Het Oude Opgaande, wat we nu kennen als het Haagje, lag er al. Opvallend is dat er vanuit dit opgaande een sloot ingetekend is, die zich in één rechte lijn uit het Haagje oostwaarts uitstreckte, richting Grote- of Echter Meer. Het water van dit Grote Meer en het nabijgelegen Kromme Meer

(waarnaar de Kromme Jakken genoemd zijn) werd op deze wijze naar de pas gegraven Hoogeveensche Vaart geleid. Deze 'gruppe', sloot, verdween toen het Bentincks Opgaande gegraven werd.

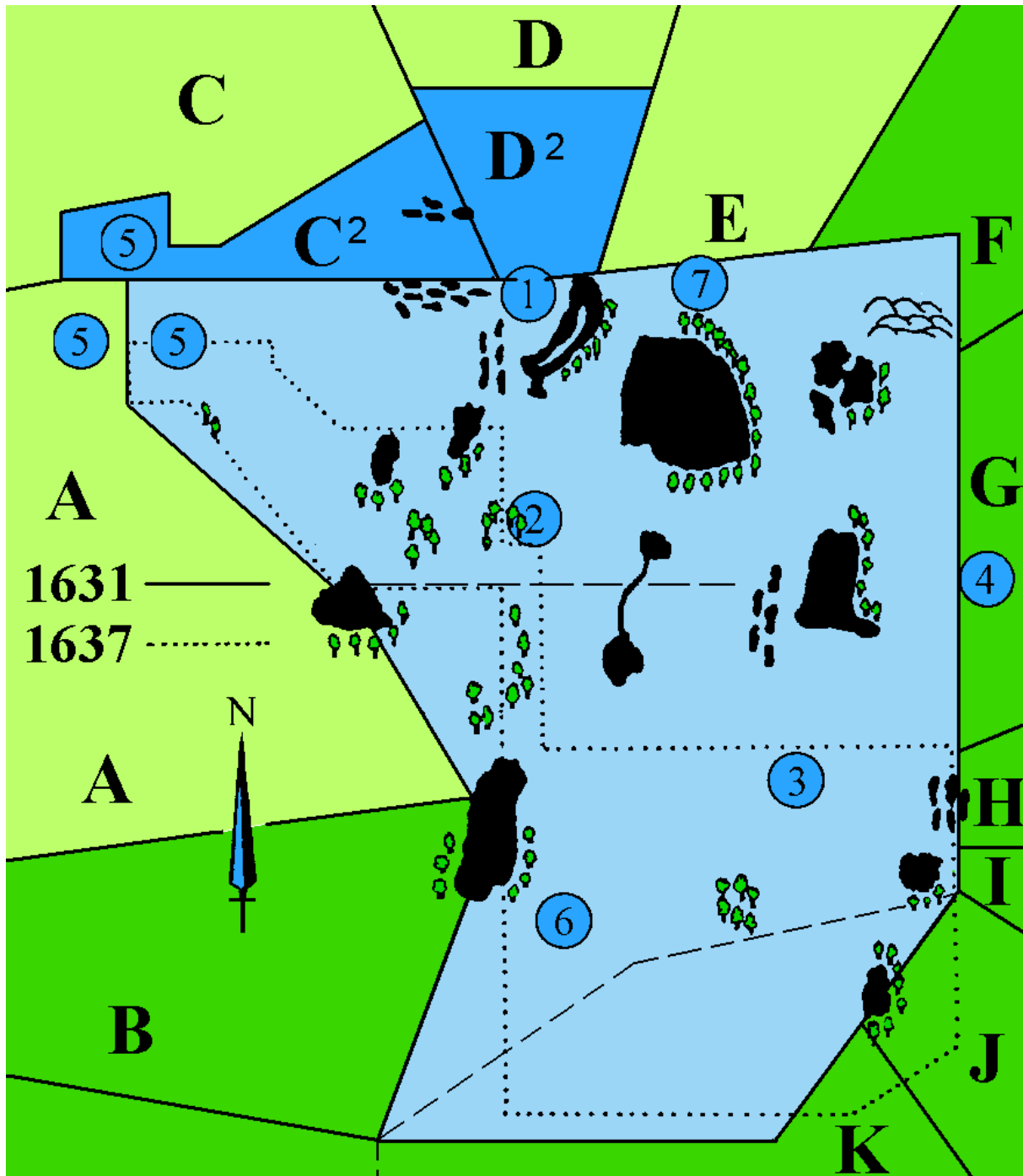

De Hollandse of Hollandscheveldse Dijk. Dit was in de akte van 1625 de oostwaarts lopende linie. Vanaf 1631 rekende men ook venen en gronden ten zuiden ervan bij de Compagnie van de 5000 Morgen, maar dan pas vanaf het punt waar de dijk overgaat in de Riegshoogtendijk. Het veen ten zuiden van de Hollandse Dijk bleef altijd van Zuidwolde.

Volgens de kaart van 1637 werd er binnen de Hollandsche Venen alleen nog maar turf gegraven rond het Haagje. We weten door het scheidscontract van 1643 dat dit ook alleen nog maar op de eerste wijken was. De zijvaarten op de noordkant van het Haagje staan al ingetekend, van de eerste tot de laatste. Deels waren ze al gegraven, deels waren het nog greppels om het bovenveen te ontwateren. Er loopt vanuit het Oude Opgaande, het laatste stuk van het Haagje, een sloot in zuidoostelijk richting de venen in. Deze sloot leren we uit de notulen van de Hollandsche Compagnie kennen als de Boekweitensloot, vanwege het gewas dat men op de venen rond de sloot verbouwde⁵⁶. Deze sloot liep tot in Alberts Holtien. Dat was een bosje met een meertje erbij, in de omgeving die we nu kennen als 't Èultie. Ook via deze Boekweitensloot werd de Hoogeveensche Vaart van water voorzien. De Hollandsche Venen vormden een woest gebied, met meren, plassen en drassige stukken, afgewisseld door kreupelhout. De grenzen van het gebied van de Hollanders zijn als volgt weer te geven⁵⁷:

Bentincksdijk - Bentinckslaan - Hoofdstraat oostzijde, van de Bentinckslaan naar het Haagje - ongeveer 100 meter ten zuiden van het Haagje in oostelijke richting - ongeveer 15 meter ten zuidwesten van het vroegere Hollandscheveldse Opgaande (nu Wolfsbosstraat) evenwijdig met deze straat en (over het kanaal en de snelweg) de aansluitende Lange Dijk mee naar het zuidoosten - in 't Èultie de Lange Dijk volgen tot aan de Riegshoogtendijk - over de Riegshoogtendijk zuidwaarts, tot ongeveer 440 meter over de provinciegrens met Overijssel - recht in oostelijke richting tot zo'n 200 meter ten westen van de vroegere gemeentegrens in Nieuwlande - recht Noordwaarts tot ongeveer 100 meter voorbij de Perebomenweg achter Elim - parallel met de Perebomenweg en de Carstensdijk naar het westen - langs het Zuideropgaande ongeveer 1900 meter in noordelijke richting - met een rechte hoek in westelijke richting, net ten noorden van Het Hoekje - de Riegshoogtendijk volgen tot aan de oude Krakeelse Dijk - via de Krakeelse Dijk terug naar de Hoofdstraat te Hoogeveen.

Het gebied van de Hollandsche Compagnie lag in 1637 verspreid over twee grote blokken veen en ondergrond, de eerste ten westen van de Riegshoogtendijk, de tweede in het zuiden van de huidige gemeente Hoogeveen en tot over de huidige provinciegrens. Tussen de beide grote blokken die de Hollanders toebedeeld kregen lag een smalle strook veen, zodat men via een kanaal over eigen grond de meest afgelegen venen zou kunnen bereiken. Dit kanaal zou pas veel later gegraven worden, maar was dus toen al voorzien: het Zuideropgaande. Het hele blok veen ten oosten van het Zuideropgaande en ten noorden van (ongeveer 100 meter uit) de Perebomenweg en de Carstensdijk bleef aanvankelijk eigendom van de Heer van Echten. De grond van het huidige dorp Hollandsche Veld lag oorspronkelijk dus voor een groot deel buiten venen van de Hollandsche Compagnie.

Een samenvoeging van de gegevens van enkele kaarten levert een verrassend beeld op. Het lichtblauwe gebied is heel Echtens-Hoogeveen, volgens de 'Perfekte Kaart' van 1631, met de invoeging van 1632 van een stukje Pesser marke⁵⁸. Ijpunten voor deze kaart waren onder meer enkele meren en de Braamberg (linksonder). De tweede kaart is die van Steven van Broeckhuijsen van 1637, waarmee het gebied van de Hollanders werd vastgesteld. We vinden de grenzen daarvan aangegeven met stippellijnen. De derde gebruikte kaart is de Markekaart van Drenthe, waarop de gebieden van de verschillende marken werden aangegeven. De markegrenzen werden hier doorgetrokken tot aan de grenzen van Echtens-Hoogeveen volgens de 'Perfekte Kaart' van 1631. Ter oriëntering zijn in de kaart de dorpskernen aangegeven van 1. Noordscheschut, 2. Hollandscheveld, 3. Elim, 4. Nieuwlande, 5 Hoogeveen, 6 Nieuw-Moscou en 7 Nieuweroord. De vlekken op de kaart zijn de meren en de bomen, aangegeven op de kaart van 1637. De heuveltjes rechtsboven vormen het gebied van de zogenaamde Wolfskuilen.

De onderbroken lijn rechtsonder geeft aan waar uiteindelijk de provinciegrens tussen Drenthe en Overijssel werd vastgesteld. De onderbroken lijn op een hoogte van 2/3^e van de kaart geeft de zuidgrens aan van de venen die Roelof van Echten in 1625 overnam van de boeren van Steenberg en Ten Arlo. Alles daaronder, daar ten zuiden van, was niet gekocht door Roelof van Echten en dus niet onbetwist zijn bezit. Alles onder deze lijn kon ook door andere marken opgeëist worden. Dat was een gebied van, binnen de grenzen van 1637, in totaal ongeveer 2600 morgen/bunder, en binnen die van 1631 nog meer! De donkergroene gebieden zijn marken waarmee de grenzen aanvankelijk niet goed geregeld waren, en diverse gebieden hebben daadwerkelijk geprotesteerd tegen het in gebruik nemen van venen door de Compagnie van de 5000 Morgen. De donkerblauwe gebieden zijn delen van naburige marken, die in het bezit kwamen van Roelof van Echten, maar buiten de 5000 Morgen bleven.

De 17de eeuwse kaarten geven slechts een globaal beeld van een gebied. Ze zijn in hun details niet representatief voor de feitelijke situatie. Zo werd de Braamberg op de kaart van Steven van Broeckhuijsen uit 1637 afgebeeld als een echte berg. Dit belangrijke ijkpunt in de velden en venen was van veraf te zien, maar een dergelijke hoge en kale berg als in 1637 getekend werd, is hoogst onwaarschijnlijk. We hebben hier te doen met een artistieke weergave van een heuvel in het landschap. De Braamberg is gedeeltelijk afgegraven en ligt nog gedeeltelijk nog steeds als heuvel in het landschap. De foto is van de huidige situatie.

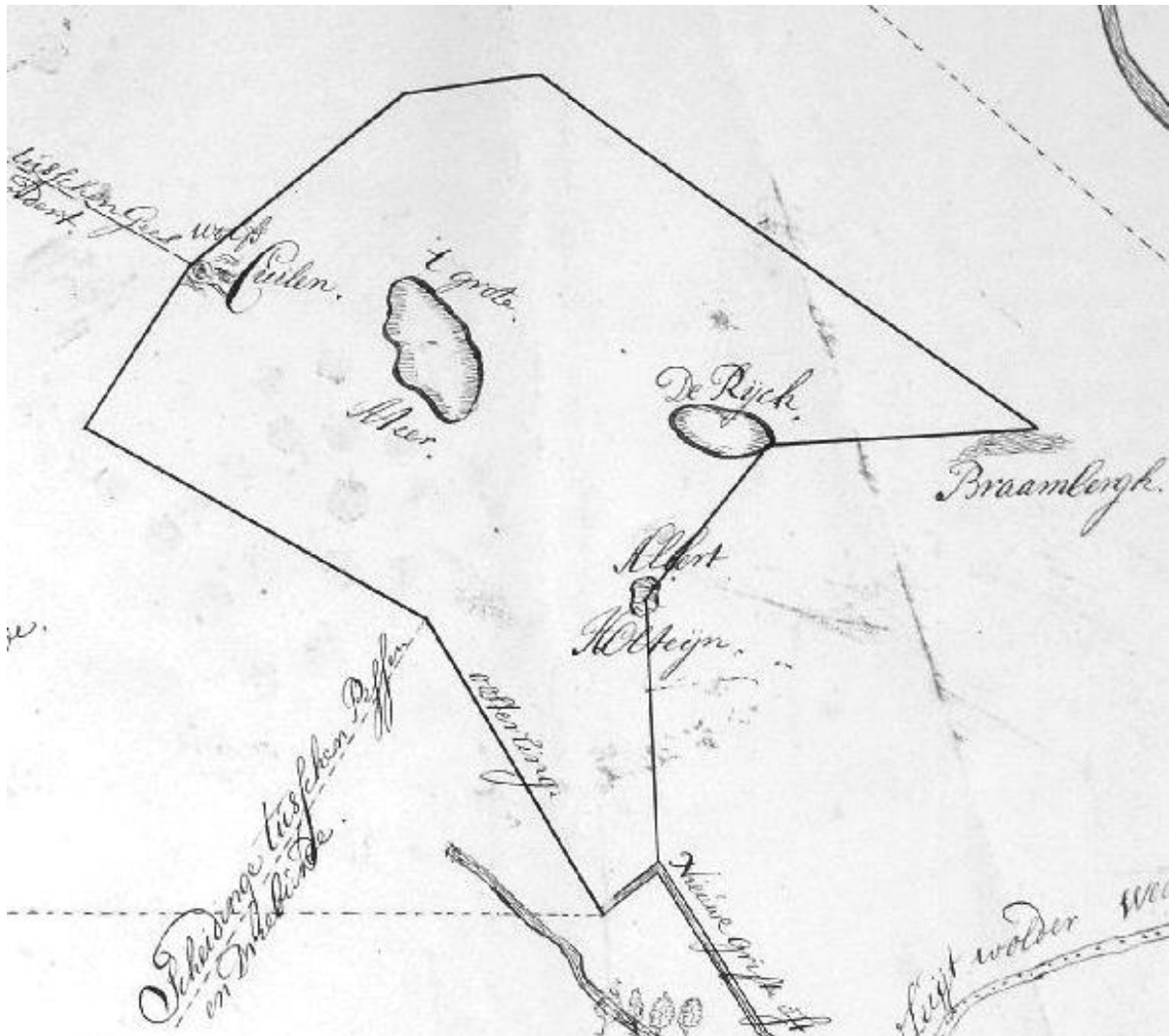

KAARTEN VAN 1631 EN 1637 EN DE GRENZEN VAN ECHTENS HOOGVEEN

Hoe weinig duidelijkheid er was over wat Roelof van Echten had doorverkocht aan de Hollandsche heren, blijkt uit een kleine vergelijkende kaartstudie. In de loop van 1631 werd de 'Perfekte Kaart' getekend, door de landmeters Claas en Lahaye⁵⁹. Daarop werd in grove lijnen aangegeven hoe het gebied lag ten opzichte van de omliggende marken, maar daar hield het dan ook mee op. Als enige bijzonderheden gaf de kaart drie meren aan binnen hun gebied, waar ze nu eigenaren van waren. Het ging in de eerste plaats om het 'Grote Meerstal', waarin twee zwanen ingetekend waren, en dat volgens meting van Claas en Lahaye van 25 juli 1631 - in de droge periode - een omtrek had van 1644 Drentse roeden, ongeveer 6,6 kilometer. Dan lag er nog Alberts Holtien, een klein meertje bij wat we nu kennen als " 't Èultie". Slechts iets groter werd 'de ryck' ingetekend, het Riegmeer. De omtrek ervan werd niet aangegeven. Door kaarten uit beter bemeten perioden weten we dat het Riegmeer vele malen groter was dan het meer bij Alberts Holtien. We kunnen daaruit afleiden dat de landmeters het meer niet of nauwelijks onderzocht en bemeten hebben. Dit hele gebied, drie meertjes binnen wat lijnen, dat was wat de gezamenlijke comparanten van de Compagnie van de 5000 Morgen gekocht hadden. De 'Perfekte Kaart' was in menig opzicht niet perfect, ook niet binnen de regels van de 17^e eeuw.

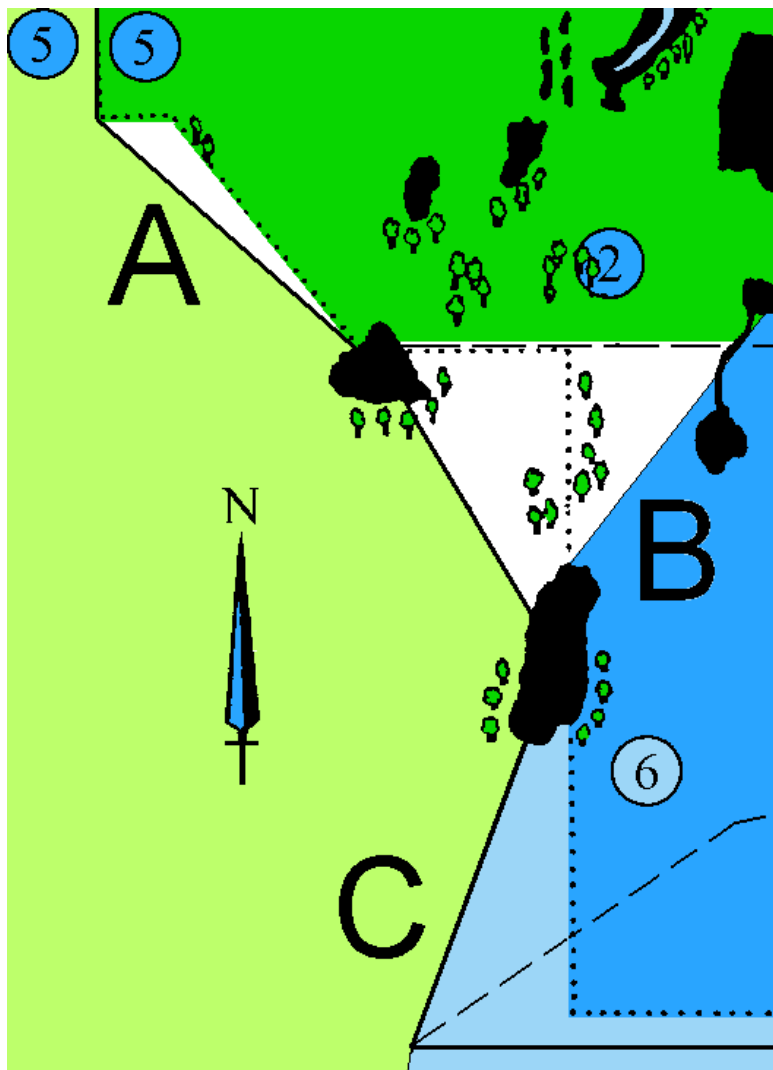
Opmerkelijk op de 'Perfekte Kaart' is dat het lijnenspel ondubbelzinnig aantoont dat Roelof van Echten in de Compagnie van de 5000 Morgen zo'n 5100 bunder veen en ondergrond inbracht, waarvan het nog maar de vraag was wie de eigenaar er van was. We zien in het hart van een krans van omliggende dorpen en marken een groot veengebied. Vanuit al die omliggende marken lopen grenslijnen het veen in. De grenslijnen botsen dan ineens op een grote uitsparing, het door Roelof verkochte gebied. Het hele hart van het gebied wordt door de 'Perfekte kaart' toebedeeld aan de Roelof van Echten, en via hem aan de Compagnie van de 5000 Morgen, als zijnde overgenomen van de Zuidwolder boeren en van de marke van Meppen. Het lijnenspel van de markegrenzen maakt direct duidelijk dat dit op zijn zachtst gezegd discutabel is. De markegrenzen had men ook door kunnen trekken tot in het hart van

de kaart, omdat het totale gebied omstreden gebied was. Er was geen niemandland in Drenthe. Een veengebied was van de aangrenzende marken, tenzij er een verdelingsplan was opgesteld, wat niet gebeurd is. De participanten van de Hollandsche Compagnie waren dan ook eigenaar geworden van een serie claims, een gebied dat bij voorbaat omstreden was.

Een van de kopieën die in de loop der tijden zijn vervaardigd met daarop de grenzen, zoals die in 1631 werden aangegeven op de “Perfekte Kaart”.

Dit alles wordt nog opmerkelijker als we de gegevens vergelijken met die van de kaart van Steven van Broeckhuijsen van 1637⁶⁰. Helemaal opvallend wordt het als we beide kaarten over elkaar leggen, en de markegrenzen aangeven (en eventueel doortrekken) zoals we die vinden op de Markekaart van Drenthe⁶¹. De oostgrenzen van Echtens-Hoogeveen zijn in 1637 oostelijker gelegd dan in 1631 het geval was. Op drie plaatsen zien we daardoor in 1637 meer veen toegevoegd worden aan de marken van Steenbergen, Ten Arlo en Kerkenbosch (het huidige dorp Zuidwolde), dan in 1631. Dat sluit aan bij het contract van 1625. Roelof van Echten had het veen van Steenbergen en Ten Arlo overgenomen ten noorden van een rechte lijn, die vanuit het meertje Alberts Holtien oostwaarts liep. Op de ‘Perfekte Kaart’ werd geen oostwaartse lijn vanuit dit meertje getrokken, maar werd een lijn naar het zuidoosten getrokken, waarbij Roelof van Echten ook veenland tot de zijne verklaarde, wat nog steeds van Zuidwolde was. De ‘Perfekte Kaart’ was dus in strijd met eerdere contracten.

Lichtgroen is het gebied van Zuidwolde, donkergroen wat Roelof van Echten in 1625 ruilde met de boeren van Zuidwolde en blauw de Meppense Venen. De bovenste witte driehoek was in 1631 volgens Roelof van Echten van de Compagnie van de 5000 Morgen. Op 4 februari 1636 lag dit er al niet meer binnen⁶², zonder dat er een overdracht was. Het was gewoon weer van Zuidwolde.

De grote witte driehoek was in 1631 ook van de Compagnie. In 1636, toen de venen van de Compagnie werden verdeeld, was alleen het stuk rechts van de stippellijn nog van de Compagnie. Weer blijkt niets van overdracht. Er was lukraak iets via een kaart toegeëigend wat later net zo hard weer teruggegeven werd.

In de stokleggingsbrief van 28 juli 1631 werd gesproken over een rechte lijn van Alberts Holtien tot het Riegmeer⁶³, maar wat Roelof van Echten niet bezat kon hij feitelijk ook niet overdragen. Zijn feitelijke rechten gingen terug op de akten van 1625 (veen) en 1630/1631 (ondergrond), waarbij dat laatste nog steeds niet geleverd was. Met de kaart van 1637 werd deze grens gecorrigeerd, zoals er wel meer gecorrigeerd werd. De Braamberg, op de 'Perfekte Kaart' een van de ijkpunten van Echtsens-Hoogeveen, is in 1637 weer helemaal eigendom van Zuidwolde, van de marke van Kerkenbosch. Om toch voldoende veen en ondergrond te houden (5100 morgen moest 5100 morgen blijven), zien we op de kaart van 1637 rechtsonder de grens eveneens naar het oosten verlegd. Dat hield concreet in: dieper in het door Lutten en Ane betwiste veen. Het probleem werd dus verlegd van een dreigend conflict met de boeren van Zuidwolde naar een dreigend conflict met de boeren van Lutten en Ane.

Hoe zwaar de 5100 morgen betwist konden worden zien we als we letten op de marken waarmee Roelof van Echten geen afspraken had gemaakt. Heel zuidelijk Echtsens-Hoogeveen ligt zodanig dat de markegrenzen van Kerkenbosch (B), Lutten (K), Ane (J) en enkele Zuid-Drentse marken (H, I) zonder meer tot in dit gebied doorgetrokken zouden kunnen worden. Genoemde marken zijn op de grote overzichtskaart duidelijk groen weergegeven, het blauwe gebied ertussen is het op te eisen stuk veen van de Compagnie. Roelof van Echten zou geen rechten op dit gebied kunnen doen gelden op basis van de overgenomen claim van de boeren van Steenberg en Ten Arlo, want wat hij van hen gekocht had lag boven de onderbroken

lijn van Alberts Holtien. Hij zou voor het hele zuidelijke gebied een beroep moeten doen op de claim van Burmania, die hij in 1636 helemaal in handen had, en waarin gesproken werd van al het veen tussen de Wolfskuilen en de Reest. Maar de kaart maakt ook duidelijk dat de boeren van Meppen, die de claim op dit veen aan Burmania verkocht hadden, niet zomaar recht hadden op het hele gebied tot aan de Reest, en dus Roelof van Echten ook niet, want daar kwamen ook andere Zuid-Drentse marken (H, I, Dalen en Coevorden) voor in aanmerking. De boeren van Steenbergen en Ten Arlo zouden eveneens het hele gebied ten zuiden van de rechte lijn uit Alberts Holtien kunnen claimen, en dat maakt dus ook de claim van Burmania discutabel.

Bij dit alles blijft het nog de vraag wanneer Roelof van Echten de venen ten zuiden van de vanuit Alberts Holtien oostwaarts lopende lijn heeft gekocht. Niet alles is namelijk onder te brengen bij de claim van Burmania. De grote witte driehoek tussen Alberts Holtien en het Riegmeer bleef buiten beide overdrachten. Roelof van Echten brengt dit gebied wel in in de Compagnie van de 5000 Morgen, maar er is geen enkele akte bekend waarin de boeren van Zuidwolde dit gebied of hun claim in het onverdeelde veen aan hem afstaan. In de overdrachtsakte van december 1625, waarin Roelof van Echten het bovenveen ten noorden van de lijn van Alberts Holtien overneemt, krijgt hij toestemming om een vaart van het meer bij Alberts Holtien naar het Riegmeer te graven, zodat er voldoende water de wijken, opgaanden en de Hoogeveense Vaart zal komen.

Er is dan echter geen sprake van overdracht van het veen rondom deze vaart of greppel. Het verlenen van toestemming aan Roelof van Echten door de boeren van Steenbergen en Ten Arlo, en de wijze waarop dit in de akte geformuleerd is, houdt zelfs overduidelijk in dat het veen rondom die vaart nog van die boeren is en dat ook blijft. Er is geen enkele akte bekend waarin de boeren dit veen, de claim in het onverdeelde veen, of de ondergrond aan Roelof van Echten overdragen. Omdat vrijwel alle akten in de eeuwen daarna gekopieerd en vermeerderd werden ten behoeve van de vele processen die er gevoerd werden, is het bijna ondenkbaar dat juist die overdracht er wel geweest zou zijn, maar dat de akte verloren is gegaan. Ook in de stukken die later aangehaald worden ten aanzien van de strijd om de zuidgrens van Hoogeveen wordt er nooit gesproken over een dergelijke overdracht. Men doet enkel een beroep op de overdracht van 1625 en 1630/1631 (de ondergrond onder het veen) en de claim van Burmania.

We kunnen er dan ook van uit gaan dat de overdracht van de witte driehoek, de venen van de boeren van Zuidwolde tussen Alberts Holtien en het Riegmeer, aanvankelijk niet heeft plaatsgevonden. Dit werd pas van een wettelijke basis voorzien toen in 1664 de stoklegging eindelijk plaats vond, gepaard gaande met een nieuw contract rondom de overdracht⁶⁴ en een daarop volgende stoklegging van venen van Kerkenbosch, in 1667⁶⁵. Roelof van Echten moet zich dan ook de venen en ondergronden ten zuiden van de lijn uit Alberts Holtien simpelweg toegeëigend hebben, op basis van zijn aanspraken op de geruilde en gekochte venen van Steenbergen, Ten Arlo en Meppen samen. Zolang niemand protesteerde, was er geen probleem. Het Riegmeer kon nog onder de Meppense Venen vallen, en het gebied ten noorden ervan, tot Alberts Holtien, was dan wel niet aan Roelof van Echten verkocht, maar hij zou als aangelande wel kans hebben op toewijzing van delen ervan. Tenminste, ervan uitgaand dat hem de claim in de Meppense Venen tot aan het Riegmeer toe ook echt toe zou vallen. De ene claim werd gebaseerd op de andere claim, dat was de werkelijkheid, hoe mooi het allemaal ook leek op de kaarten. Wanneer er problemen leken te komen over een claim werd de kaart gewoon veranderd. Heel wonderlijk, als we bedenken dat het gebied van de eerste kaart, de 'Perfekte Kaart' toch officieel en met stoklegging en al was overgedragen op derden.

VRAGEN EN TEGENSTELLINGEN

Er zit een wonderlijke tegenstelling in deze gang van zaken. Wanneer we namelijk de beschrijving van de Meppense claim *‘van de wolfskuilen tot aan de beek die het Sticht (Overijssel) van Drenthe scheidt’* zo zou uitleggen, dat het gebied rondom het Riegmeer er ook onder viel, dan kan dat alleen als het Riegmeer als deel van het beken- en waterstelsel van de Reest wordt beschouwd. Maar als het Riegmeer beschouwd wordt als deel van het stelsel van de Reest, vanwege het beekje dat van het meer naar de Reest liep, en we bedenken dat de Reest formeel erkend was als grensrivier tussen Drenthe en Overijssel, dan zou dat ook inhouden, dat Drenthe ophield bij het Riegmeer, en alles ten zuiden daarvan van Overijssel was! Als men de zinsnede zo zou uitleggen dat de Lutter Beek, zuidelijkste beek van het waterstelsel van de Reest de eigenlijke grenslijn was, zoals bedoeld in de claim van Burmania, dan zouden de boeren van Steenberg en Ten Arlo ook recht hebben op de venen rondom het Riegmeer, aan beide zijden, omdat ze er met hun marken tegenaan lagen. Kortom, Roelof rekende alles naar zichzelf toe, ongeacht rechten van derden. Eenmaal zo op papier gezet rekende de Compagnie van de 5000 Morgen alles naar zichzelf toe, terwijl er feitelijk heel wat voor te zeggen was dat de grenzen op zijn minst twijfelachtig waren. Maar het al aangehaalde extra contract uit 1664 met de boeren van Steenberg en Ten Arlo gaf alles vele jaren later alsnog een juridische basis⁶⁶. Tenminste, voor zover het ging om de Drentse claims. Hier zien we echter voor de zoveelste keer dat de kinderen van Roelof van Echten de problemen op wisten te lossen die de vader had veroorzaakt door juridisch onzorgvuldig uitgevoerde veenhandel.

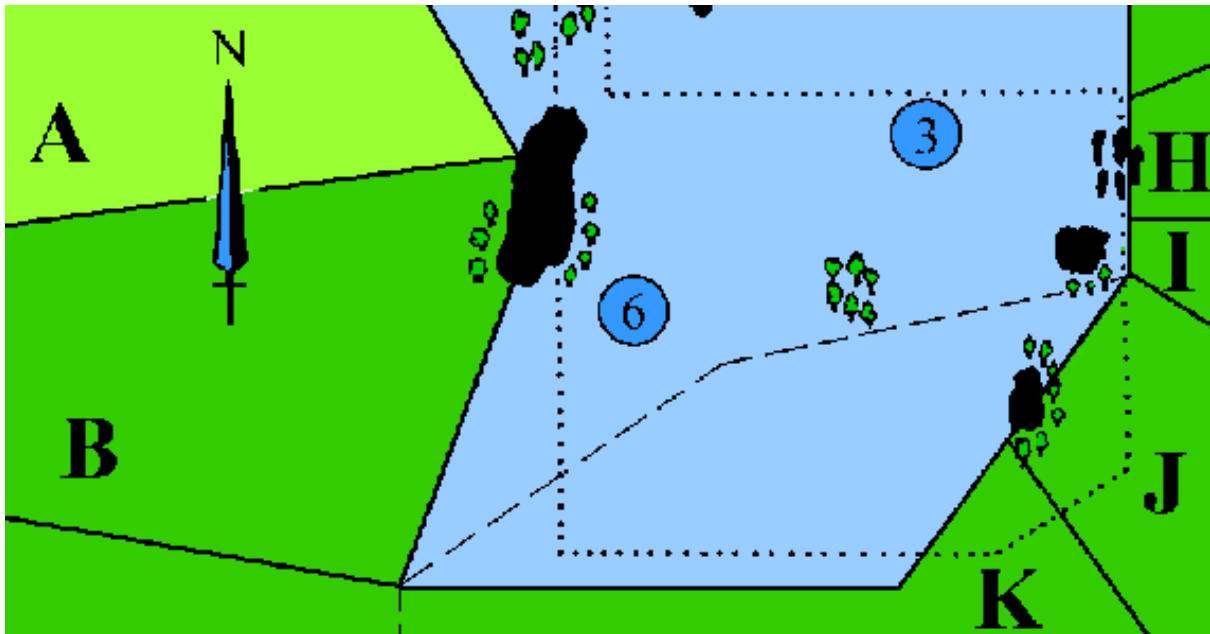
Los daarvan is iets anders opvallend onlogisch: als Roelof van Echten echt meende dat hij recht had op de venen tot aan de Lutter Beek, waarom heeft hij dan de zuidgrens van Echtens-Hoogeveen niet zuidelijker laten vallen op de in zijn opdracht getekende kaarten? Het gebied van de Compagnie van de 5000 Morgen heeft op geen enkele kaart deze Lutter Beek ooit bereikt! En dat terwijl de kaart van Pynacker van 1634 wel die zuidelijkste loop van de Lutter Beek als grens van Drenthe hanteerde, en daarmee het wonderlijke feit naar voren leek te brengen dat er een stuk veen lag tussen het in 1637 door Roelof van Echten en de Hollandsche Compagnie afgebakende veen en de in 1634 aangegeven zuidgrens van Drenthe. Een extra strook veen tussen de Braamberg en de Lutter Beek. Van wie was dat veen, als het niet van Roelof van Echten was? Volgens de kaart van Pynacker was het allemaal veen van Roelof van Echten, maar volgens Roelof van Echten's eigen kaarten niet, terwijl hij het volgens de contracten uit zijn bezittingen wel zou hebben gekocht.

Een fragment uit de kaart van Pynacker van 1634. Deze kaart geeft als zuidgrens van Drenthe de Lutter Beek aan, op de onderste helft van dit fragment, waarbij de stippellijn de grens symboliseert. De kaarten van Roelof van Echten hebben ten aanzien van de zuidgrens van Echtens-Hoogeveen als zuidelijkste grens steeds een rechte lijn aangegeven, oostwaarts lopend vanaf de “Braemberg”, eveneens op dit kaartfragment weergegeven. Terwijl Roelof van Echten enerzijds al het veen van de “wolfs kuylen”, midden boven, tot aan de Lutter Beek claimde, en steeds weer gebruik maakte van deze claim en de aankoop van Burmania om zijn rechten kracht bij te zetten, heeft hij in werkelijkheid nooit dit hele gebied ingebracht in de Compagnie van de 5000 Morgen en Echtens-Hoogeveen. Waarschijnlijk deed hij dat niet om niet direct problemen met Lutten te krijgen, dat net op de zuidkant van de Lutter Beek ligt, onder, rechts van het midden. Links boven ligt “Nie Echten”, de door Roelof van Echten voorgestelde naam voor de huidige plaats Hoogeveen. Deze naam is in de praktijk niet gebruikt. De oudste naam van het dorp was gewoon Hoogeveen.

Heel Echtsens-Hoogeveen ten zuiden van de rechte, oostwaarts lopende lijn uit Alberts Holtien was in feite niet meer dan een zeepbel, die doorgeprikt zou worden zo gauw een van de omliggende marken zijn rechten zou laten gelden. Dat zuidelijke gebied was (gemeten over de grenzen van 1637) in totaal ongeveer 2600 morgen groot. Iets meer dan de helft van de 5100 Morgen! In het noorden van Echtsens-Hoogeveen zorgde de Heer van Echten zelf voor veiligheid door de aankoop van delen van de marke van Pesse (C) en het Tiendeveen (D), iets wat hij in het zuiden niet had gedaan. Maar ook in het noorden was de door Roelof van Echten geclaimde hoeveelheid veen en ondergrond niet gewaarborgd. We zien op de grote kaart één marke (F) die de Wolfskuilen claimde, en uiteindelijk ook kreeg⁶⁷. Roelof van Echten had namelijk wel het veen **vanaf** de Wolfskuilen tot de Reest gekocht c.q. geclaimd, maar niet die Wolfskuilen zelf. Opnemen van deze Wolfskuilen binnen de grenzen van het gebied van de 'Perfekte Kaart' was dan ook een bedenkelijke zaak. Roelof van Echten had er namelijk nooit recht op.

Als we op basis van voorgaande afweging van rechten van Roelof van Echten en mogelijke claims van andere marken kijken naar wat er vanaf 1633 gebeurde, dan doet zich nog iets opmerkelijks voor. Het besluit tot verdeling van de venen van 21 juli 1633 leidde tot een verdelingsplan, op papier uitgewerkt op 4 februari 1636, dat werd vastgelegd op de kaart van 1637 van Stevin van Broeckhuijsen. Roelof van Echten en zijn naaste familie, de heren Bentinck, behielden vooral het veilige noordelijke gebied. De Hollandsche Compagnie kreeg het gebied toebedeeld dat in de bijgevoegde kaart is aangegeven tussen de stippellijnen. De Hollandsche Compagnie kwam met het grootste stuk van haar bezittingen midden in het bedreigde gebied terecht. Een lap veen van zo'n 1700 morgen (op een totaal van 2300 morgen voor de hele Hollandsche Compagnie!) lag midden tussen de hier donkergroen aangegeven markegronden, en zou dus in principe opeisbaar zijn door de buurmarken.

Het zuidelijke gebied van de Hollandse Compagnie, het gebied rond het huidige Elim (3) en Nieuw-Moscou (6), aangegeven door de stippellijn. Dit gebied werd in zijn geheel bedreigd door de aanspraken van de omliggende marken. De onderbroken streep is de huidige provinciegrens.

Uiteindelijk is dat ook daadwerkelijk gebeurd. Lutten en Ane (K, J) eisten veen en ondergrond op tot aan de Bakkerswijk⁶⁸, en kregen in de 18de eeuw na meer dan 150 jaar grensstrijd de helft van het door hen geclaimde gebied ook daadwerkelijk toebedeeld. De grensstrijd begon al in 1637. Het werd een dubbele strijd, van de Compagnie van de 5000 Morgen tegen de boeren van Lutten en Ane en van de Hollandsche Compagnie tegen Roelof van Echten. De relatie tussen Roelof van Echten en de participanten van de Hollandsche Compagnie was voor altijd verstoord, omdat duidelijk was geworden dat Roelof van Echten in 1631 veen had verkocht en geleverd dat niet van hem was, al hoe mooi het ook op papier had geleken⁶⁹.

DE GRENSOORLOG EN DE ‘OORLOG’ TUSSEN DE HOLLANDERS EN ROELOF VAN ECHTEN

In de zomer van 1637 ontstonden grote problemen met de boeren uit Overijssel. Het begon toen greppels gegraven werden en voetpaden werden aangelegd, langs de door Steven van Broeckhuijsen ingetekende grenzen. Niet afgesproken grenzen werden op autoriteit van slechts één partij (de Hollandse Compagnie) in het veld afgebakend. Een daad dus tegen het Drentse landrecht, wanneer we de visie van Overijssel zouden eerbiedigen. Een daad die gebaseerd was op goede contracten en goede afspraken met andere veeneigenaren, wanneer we de visie van de Hollandse Compagnie naar voren halen. Een gedetailleerd verslag van wat er gebeurde in het veen is opgetekend door schulte Lucas Steenberg van Zuidwolde en Zuidwolder-Hoogeveen. Blijkbaar vielen ook grensconflicten onder die zaken waarvoor de schulte van Echtsen-Hoogeveen niet bevoegd was. Die schulte ging alleen over de zaken die de bewoners van het veen aangingen. Het veen zelf viel buiten zijn bevoegdheid. Lucas Steenberg had daarmee een gecompliceerde functie. Bij alles wat hij deed op het Echtsen-Hoogeveen moest hij de vraag stellen of hij bezig was met de arbeiders en de bewoners op het

veen (een taak van zijn collega-schulte) of met het veen zelf. We lezen in Lucas Steenbergens verslag:

“Ik Luijkas Steenberg, wegens hoger overigheid schulte te Zuidwolde, doe kond en certificere mitsdezen, hoe dat voor mij en twee erfuren te Zuidwolde als waren Wolter Albers en Vrerik Jans, gekomen en gekompareerd zijn, als daar toe bij mij schulte gedagvaard zijn, mr. Gerrit Jacobs veenmeester vanwege de Hollandse participanten in de Egtinger Venen, oud omtrent 29 jaren, Andries Martens, oud omtrent 50 jaren, Marten Andries, oud omtrent 22 jaren, Klaas van Steggeren, oud omtrent 28 jaren, Albert Lambers, oud omtrent 30 jaren, Hilpert Jans oud omtrent 20 jaren, Hendrik Egberts oud omtrent 29 jaren, Egbert Berens, oud omtrent 30 jaren, en Hendrik Kiers, oud omtrent 32 jaren, alle woonachtig op de Hoge Egtinger Vene, en hebben bij solmnele eed hun bij mij schulte gestaafd en afgenomen, ten verzoeken van heren Hollandse participanten der voorzeide Egter Venen.....”

Zo begint het verslag⁷⁰ van een rogt, een getuigenverhoor, waarop de schulte van Zuidwolde met twee keurnoten volgens de regels van die dagen registreerde wat er gebeurd was bij het afbakenen van de grenzen van het Hooge Veen. Het verhoor werd gehouden op 2 november 1637. De getuigen moesten met twee vingers in de hoogte zweren bij God Almachtig en Zijn Heilige Woord dat ze de waarheid zouden spreken. Wat werd vastgelegd was een verslag van twee grensincidenten.

Op 4 juli 1636 waren veenmeester Gerrit Jacobs, Marten Andries en Egbert Barents in opdracht van de rentmeester van de Hollandse Compagnie de venen ingetrokken, samen met deze rentmeester en landmeter Louwerman en de schulte van Zuidwolde. Ze liepen naar de Braamberg. De braamberg gold als een van de uiterste punten van het gebied van de Compagnie van de 5000 Morgen. Op die Braamberg en ten oosten ervan werden bakens opgesteld. Ze werden in hun arbeid gestoord door tien tot twaalf boeren en eigenerfden, die samen met de schulte van Hardenberg protesteerden tegen het afbakenen van het veen, *“zeggen de zelve schulte en burenen dat zij ’t zelve deden vanwege ’t Landschap Overijssel ook vanwege hun particulier als strekkende de zelve tot nadeel van ’t Landschap Overijssel en van hun in ’t particulier of bijzonder, en dat zij de bakens daarom zouden uittrekken en verwerpen.”*

In juni 1637 waren Gerrit Jacobs, Andries Martens, Klaas van Steggeren en Hendrik Kiers samen met landmeter Steven van Broeckhuijsen de venen in getrokken. Ze hielpen hem met het uitmeten van het Hoge Egter Veene, zoals dat gebied toen op een kaart werd vastgelegd door genoemde landmeter. De kaart was bij het Rogt voorhanden en de getuigen bevestigden dat ze hadden meegeholpen bij het uitmeten van het gebied. Er werden opnieuw bakens gesteld en hoogten gemaakt, om vervolgens het gebied te kunnen afgreppelen. De greppels zouden de grens van het veen vormen. Andries Martens en Allert Lamberts waren 12 augustus 1637 weer het veen ingetrokken. Op verzoek van de rentmeester van de Hollandse Compagnie waren ze begonnen met het graven van greppels, op pollen. Pollen waren hoogten in het veen. Het waren de pollen die lagen op de lijn van L naar O, zoals die door Steven van Broeckhuijsen op zijn kaart werd aangegeven. Dat was de zuidelijkste grens van wat men toentertijd zag als Echtens Hoogeveen. Die grens liep vanaf de omgeving van de Braamberg van west naar oost, over wat we nu kennen als Schuinesloot. Andries en Allert bevestigden dit, toen hen de kaart werd getoond. Ze vertelden dat terwijl ze *“in ’t wark waren, aldaar gekomen zijn de schulte van de Hardenberg of zijn gesubstitueerden, en de burenen van Lutten, zo van wegen hun eigen zelf als van wegen het Landschap Overijssel, de welke hun jegens hen getuigen wettelijk hebben geopposeert, ’t gruppelen verboden, en hun getuigen gruppel-*

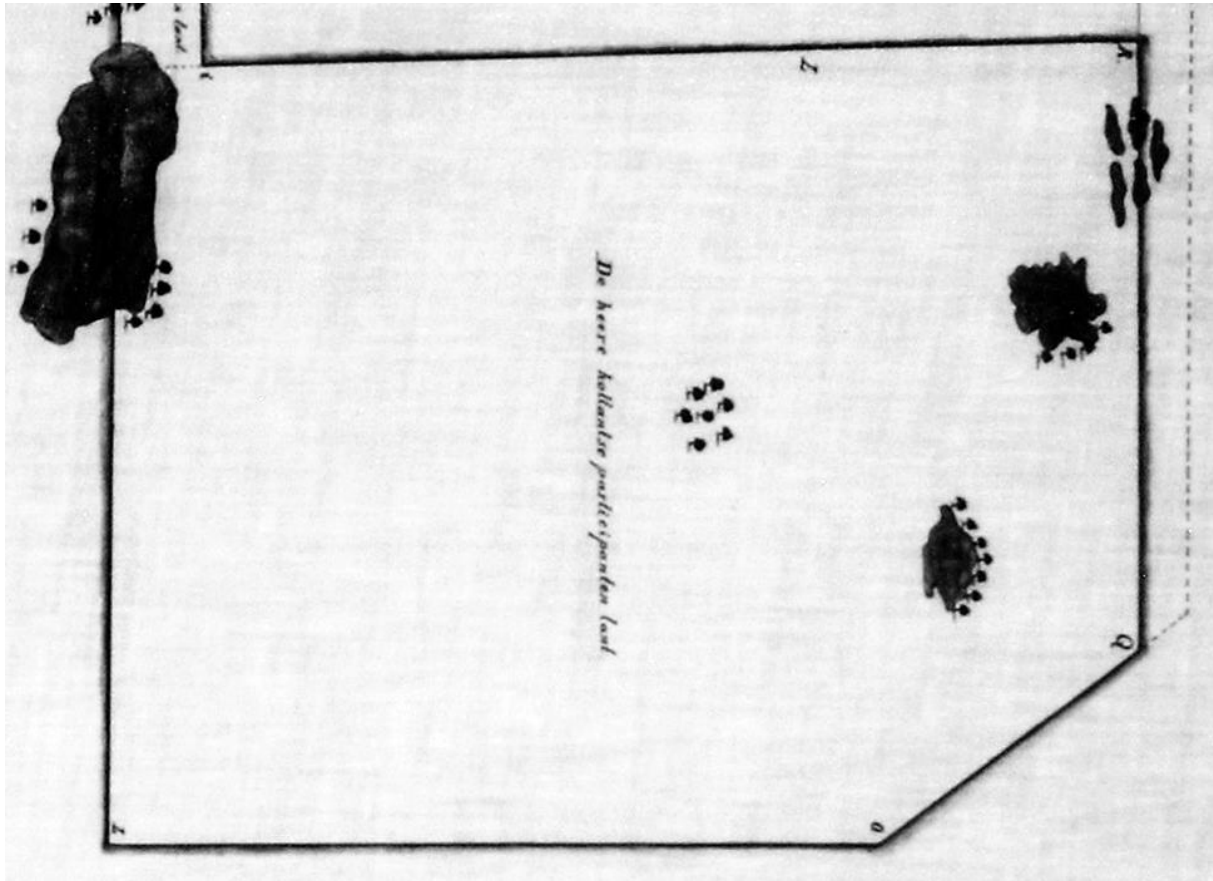
gereedschap afgenomen, zeggen dat 't zelve geschiedde tot groot nadeel van het Landschap Overijssel, en van hun in 't particulier, en dat zij het voorzeide gruppelgereedschap zouden brengen in de gerichte van de Hardenberg."

De 17^e augustus waren Andries Martens, Allert Lamberts, Klaas van Steggen, Hilpert Jans en Hendrik Kiers opnieuw het veen ingetrokken, met de bedoeling het greppelwerk te hervatten. Ze gingen aan het werk op het punt O, het meest oostelijke punt van de zuidgrens van wat toentertijd werd gezien als Echtens-Hoogeveen. Het was de grenslijn waarop ze de vorige keer waren tegengehouden door de mensen van Hardenberg en Lutten. Dit keer leek het daar goed te gaan. Ze gingen door met hun werk op een lijn van Q naar R. Dat was greppelwerk op de grens die ten noorden begon ongeveer ter hoogte van de huidige Peerebomenweg, ongeveer over straatweg van Nieuwlande doorliep naar het zuiden toe, tot over de huidige provinciegrens. R was het punt bij de Peerebomenweg. Op dit gedeelte kregen ze opnieuw bezoek van de schulte van Hardenberg en de burens van Lutten. Opnieuw werd hen verboden nog verder te greppelen en opnieuw werd hun gereedschap afgepakt. De dag was gewoon een herhaling van de vorige poging hier grenzen aan te leggen. We lezen in de stukken van het getuigenverhoor wel de namen van Drentse zijde, maar helaas niet of nauwelijks die van de kant van Overijssel.

Hoe liep het af? Jan Crul, schulte van Hardenberg, kreeg op 10 augustus 1637 opdracht om met de sterke arm het graven in het grensgebied te laten stoppen. Onderschulte Veldman van Hardenberg werd er op af gestuurd. De arbeiders werd het gereedschap afgenomen en naar huis gestuurd. Tevens ging Jan Crul naar de Staten van Drenthe. Hij drong erop aan dat Overijssels grondgebied geëerbiedigd werd. Roelof van Echten was op dat moment opgeklimmen tot verwalter-Drost. Een antwoord van Drost en gedeputeerden van Drenthe liet dan ook niet lang op zich wachten. Op 31 augustus 1637 ordeneerde het Landschapsbestuur dat de kopers van het Echenseveen met het graven rond de grenzen van Overijssel moesten doorgaan. Het Landschapsbestuur zou met de sterke hand hen afweren, die van de Overijsselse zijde zouden proberen dit graven te verhinderen. Volgens Drost en Gedeputeerden lagen de Drentse grenzen nog wel duizend roeden, meer dan 4 kilometer, verder dan de plaats waar men groef⁷¹.

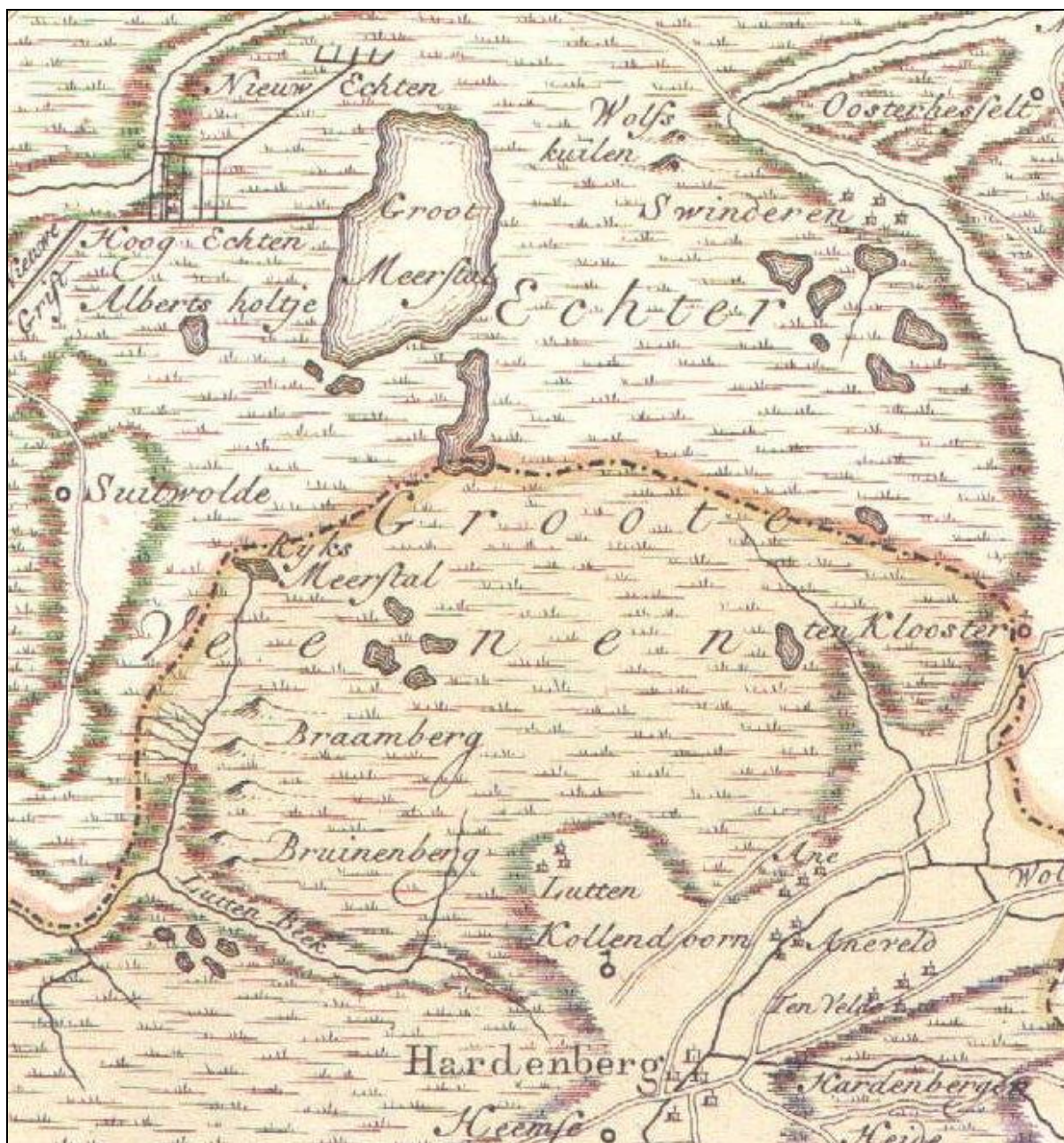
Nu ontbreekt het enigszins aan logica in deze uitspraak, zo zouden we met hedendaagse inzichten kunnen zeggen. De enige reden waarom Roelof van Echten aanspraak zou kunnen maken op het veen dat grensde aan dat van Overijssel, was op basis van de van Meppen en Burmania overgenomen claim, waarmee Roelof van Echten eigenaar was geworden van: *'Een stuk moerlands of veenlands, strekkende en beginnende uit onzer marken van die wolfskuilen, en wendet op of aan die Beek die dat Sticht van die Drenthe scheidt, en met een zijde naar Lutten en met andere zijde aan de marke van Zuidwolde'*⁷². Als de grens met Overijssel meer dan vier kilometer zuidelijker zou liggen dan Roelof van Echten op de kaarten van Echtens-Hoogeveen had ingetekend en in de zomer van 1637 door de arbeiders van de Hollanders liet afgreppelen, waarom had hij dan die laatste vier kilometer niet eveneens af laten greppelen? Stond Roelof van Echten in zijn recht, of was er vooral bluff in het spel? Hadden de Drost en Gedeputeerden van Drenthe onderzoek gedaan naar de kwestie, of volgden ze zondermeer wat hun mede-gedeputeerde, ette en verwalter-Drost Roelof van Echten vertelde, in zodanige proporties dat ze niet eens nader onderzoek pleegden? Het zegt in ieder geval iets van de grote invloed van Roelof van Echten in het college van Drost en Gedeputeerden, waarin blijkbaar blindelings de rijen werden gesloten. De stukken die hij had waren duidelijk, en via deze stukken leek hij in zijn recht te staan, maar belangrijker waren de ontbrekende stukken: die van de ontbrekende grensafspraken tussen de marken rondom het veengebied. Juist daardoor

kon dit grensconflict ontstaan. Hoe dan ook, de arbeiders konden doorgaan met greppelen, en de boeren van Lutten en Ane, die eigenaar zouden zijn van het betwiste gebied, bleven aan de Overijsselse kant hun rechten opeisen. Beide zijden voelden zich gesterkt door de eigen rechterlijke macht, maar men liet het niet aankomen op een echte grensoorlog.

Het zuidelijkste deel van het veenland dat was toegewezen aan de Hollandse Compagnie, volgens de kaart van Steven van Broeckhuijsen. De kaart was aanwezig op het rogt. Linksonder zien we het Riegmeer. Linksonder zien we punt L, lopend naar punt O, vandaar met een schuine lijn omhoog naar Q, om vervolgens uit te komen op R, in de buurt van de huidige Peerebomenweg.

De bijgevoegde 18de eeuwse Overijsselse kaart laat aan duidelijkheid niets te wensen over. De grenzen van Overijssel zijn zover doorgetrokken, dat de Braamberg en het Riegmeer helemaal Overijssels gebied zijn geworden. Overijssel eiste een deel van het Hollandscheveld op, dat ten zuiden lag van een lijn van de hoek Carstendijk-Riegshoogtendijk tot het centrum van Nieuwlande. Daarmee werd de volle 1700 morgen van het oude zuidelijke Hollandse blok veen en ondergrond als Overijssels gebied beschouwd, en dien ten gevolge eigendom van Lutten en Ane! De kaart geeft ook een indicatie waarom er zo verschillend over het eigendomsrecht gedacht kon worden. De zuidgrens van Drenthe werd gevormd door het riviertje de Reest. De Reest ontsprong, getuige deze kaart, op twee plaatsen. Bij Lutten en Kollendoorn kwamen twee beekjes bij elkaar, die samen de Lutter Beek vormden. Sommige Drentse kaarten, zoals bijvoorbeeld de bekende van Pynacker van 1634, lieten dan ook de grens van Drenthe samenvallen met de Lutterbeek en lieten zo al het veen, tot aan Lutten, onder Drenthe vallen. Een ander stroompje ontsprong uit het Riegmeer. Wie het Riegmeer zag als deel van de Reest kon al het gebied rond dat meer bij Overijssel halen.

COMPENSATIE VOOR NIET TE LEVEREN VEENLAND

Tussen de Van Echten en de Hollandse participanten is jarenlang sprake gebleven van spanningen⁷³. Beloften waren er genoeg. Beloften waren er al op 11/21 mei 1632, toen Roelof van Echten en de Hollandse participanten te Leiden in overleg waren. In het verslag van de vergadering lezen we⁷⁴: “dat ingeval enig defect in die kwantiteit van die verkochte venen mocht bevonden worden, dat zijn WelEdele (Roelof van Echten) het zelfig defect uit zijn eigen portiën zal mogen supleren, of naar proportie en grote van zodanige defect aan het laatste termijn laten korten of inhouden.” Wanneer niet alles geleverd zou worden wat beloofd was, zou de laatste termijn niet betaald hoeven te worden, of zou Roelof van Echten compenseren uit eigen aandelen in de venen. In 1636 was er nog steeds niet feitelijk geleverd en we zagen al dat de Hollanders onder druk van de Etstoel ook de vierde termijn hadden moeten betalen, omdat Roelof beslag had laten leggen.

Het was de zoveelste kwestie waar Roelof met de participanten niet uit kwam, en diens kinderen wel. De bezittingen van Roelof van Echten bleven tot enige jaren na zijn dood beheerd als een onverdeelde boedel. Het kwam op 15 april 1645 tot een boedelscheiding⁷⁵. Tot in details werd beschreven welke gebouwen, rechten of landerijen aan wie toe zouden vallen. Het was allemaal aangegeven op een kaart, die helaas niet bewaard is. Een deel van de veenlanden bleef gezamenlijk eigendom: *“Die landerijen, venen en ondergrond, zo naar uitwijzing van de kaart nog ongescheiden zijn, zullen ter bekwamer tijd gescheiden worden. Zo is ook verdragen, zo het mocht gebeuren dat ter voldoening en verdere leverantie van de Compagnie venen van noden waar met die van Gees, Mantinge of andere, enige accoorden in te gaan”* allen daarin in gelijke mate mee zouden doen. We spreken van de tijd dat de marke van Gees de Meppense Venen nog opeiste, dat ook Mantinge zich blijkbaar begon te roeren, en de verhouding met de Hollanders nog niet helemaal in orde was. Er was wel compensatie beloofd, maar het was nog niet uitgevoerd. De erven Van Echten zouden verplicht kunnen worden andere participanten schadeloos te stellen, en hielden daarvoor een stuk gezamenlijk veengebied achter.

De Hollandse participanten wilden zekerheid over hun aandelen. Afspraken met Roelof van Echten waren niet voldoende gebleken. Ze wilden een nieuw contract hierover met zijn erven. Dit contract kwam tot stand op 23 maart 1648, in Den Haag⁷⁶: *“Huiden de 23^e maart 1648 bekend de Wel Edele Geb Jonkheer Jan van Echten, Heer tot Echten, vervangende en zich sterk makende voor zijn Heer broeder en zuster met de heren Hollandse participanten der Hoge Echter Venen gelegen in de Landschap Drenthe overgekomen en verdragen te zijn bij dezen, dat dezelve heren Hollandse participanten met de eersten opnieuw na voorgaande behoorlijke denunciatie ter plaatse daar die behoort 't zij aan 't Landschap Overijssels meierluiden van Lutten of andere zoals de voorzeide heren Hollandse participanten ten goeddunken zal zullen gruppelen en afbakenen haar voorzeide venen en landen tot zodanige hoogte en breedte als zij volgens de scheiding daarvan op de 20^e april 1637 gedaan in de zelve jaar 1637 gegreppeld en afgebakend met belofte dat ingeval de voorzeide participanten daar in bij enige aanliggende boerschappen of andere enige oppositie zouden mogen aangedaan worden, dat zijn WelEdele tevreden is te refarcieren en vergelden met een gelijk portie uit zijn WelEdeles aangelegen venen 't geen zij luiden door de voorzeide oppositie zouden mogen te kort komen volgens de voorzeide scheiding van de 20^e april 1637 de zelve heren participanten bij dezen autoriserende om als dan dadelijk en de facto uit haar eigen autoriteit zoveel landen te mogen aanvaarden als haar door de voorzeide oppositie zullen moeten ontberen actum in 's Gragenhage (datum ut supra en was ondertekend) J. van Echten.*

Daarmee was de rust in de onderlinge samenwerking nog niet teruggekeerd. Er was wel een toezegging dat ze hun venen zouden krijgen, maar ondanks betalingen, ondanks stokleggingen (formele overdracht!) en ondanks mooie beloften konden ze nog steeds de volle 2300 morgen niet in bezit nemen. Hun bezit bleef papieren bezit. De Hollanders konden nog steeds niets doen met hun zuidelijke venen, zonder in de problemen te komen met de eigenaren van de aangrenzende marken, zowel in Drenthe als in Overijssel. Dat de spanningen bleven, bleek wel toen nog maar een maand na het voorgaande contract om een gift werd gevraagd. Op 30 april 1648 besprak de Hollandsche Compagnie te Leiden een brief van de ingezetenen van de veenkolonie, waarin gevraagd werd om een bijdrage voor de te stichten kerk en school. Het verzoek werd botweg afgewezen, en de naar het veen vertrekkende directeuren kregen de opdracht dat ze zouden moeten *“afslaan 't verzoek van contributie tot opbouwinge van een kerk en school, zo lang uitstellen tot dat wij volkomen*

bezit en gebruik zullen hebben van al onze landen.” In 1648 golden voor het gebied van de Hollanders nog steeds de bedreigde grenzen, zoals deze in 1637 op papier waren gezet op de kaart van Stevin van Broeckhuijsen. In 1655 hadden de Hollanders veiliger grenzen, omdat er tussentijds een grote veenruil had plaatsgevonden. In de periode 1648-1655 kregen de Hollanders de beschikking over het hele veencomplex tussen de Kerkenkavel en de Carstensdijk. Honderden morgens verwisselden van eigenaren. Daarvoor kregen de kinderen van Roelof van Echten het bedreigde zuidelijke veengebied terug. Die moesten dus wel erg ver gaan om de zaken op orde te kunnen brengen.

In 1655 kwamen de drie kinderen van Roelof van Echten onderling tot een verdeling⁷⁷ van *“onze grote blok en massa veen grenzende aan de marke van Lutten ter eenre, en die Hollandse Compagnie venen der andere zijde, het welk wij tot dato dezer nog mandelig hebben gehad”*. De venen werden verdeeld in drie blokken, waarna ze door middel van loting zouden toevallen aan Johan van Echten, Heer van Echten, Feijo Sickenge, getrouwd met Sophia van Echten, of Ritmeester Hendrik van Echten. Het zuidelijkste deel, grenzend aan de marke van Lutten, viel toe aan Ritmeester Hendrik van Echten. Uit deze verdeling blijkt dat de veenruil van het zuidelijke blok van de Hollandse Compagnie toen al had plaatsgevonden. Het veen is dus geruild door de erven van Roelof van Echten uit de onverdeelde boedel. Johan van Echten hield dus woord.

DE OVERDRACHT VAN DE ONDERGROND VAN 1664

Het 17^e eeuwse Drenthe kende geen juridisch systeem zoals we dat nu kennen. Ook binnen de toenmalige situatie bestond echter een juridische ordening, waarmee rechten, plichten, bescherming, verordening - en wat een samenleving al niet meer heeft - werden geregeld. Binnen die regelgevingen kunnen we tot een wonderlijke conclusie komen. Alles wat er in en op de venen van Echtsens-Hoogeveen voor 1664 gebeurde is feitelijk te benoemen als illegaal. Wie namelijk wel iets kocht, maar nog niet had overgedragen gekregen, mocht het niet aantasten. Dat geldt nu, dat gold ook toen. Binnen Echtsens-Hoogeveen was al 31 jaar de vervening aan de gang, werd er al volop gewoond en waren stukken veenland al weer diverse malen doorverkocht, maar was nog steeds geen sprake geweest van de eerste, fundamentele stoklegging die alles legaal zou moeten maken. Officieel was het hele gebied zelfs nog van de marke van Steenberg en Ten Arlo. Andere conclusie kunnen we moeilijk trekken, anders waren de markegenoten van Steenberg en Ten Arlo in 1664 niet bevoegd geweest de stok te leggen. In 1664 kwam het na aandringen van die boeren, tijdens processen over de jurisdictie van het Huis te Echten, uiteindelijk tot de overdracht van de ‘gereserveerde venen’. Dit is taalgebruik uit 1664. Officieel waren ze 34 jaar na dato namelijk nog steeds door Steenberg en Ten Arlo ‘gereserveerd’, sinds de verkoop van de ondergrond in 1630, in afwachting van de stoklegging. Voor de stoklegging plaats kon vinden werden enige afspraken afzonderlijk omschreven, om geen onduidelijkheid te hebben over de uitleg van de teksten van de contracten van 1625 en 1630 in de zienswijze van 1664.

Het juridische begin van het zelfstandige grondgebied Hoogeveen, in die zin dat er sprake is van een nadien niet meer herroepen juridisch verantwoord contract, op basis waarvan de eigendomsrechten van een deel van de marke van Steenberg en Ten Arlo werd overgedragen, is dus niet het contract van 1625 maar het contract van 1664. In de eerste artikelen daarvan werd geregeld hoe men om zou gaan met de afvaart van turf uit de Zuidwolder venen via de Hoogeveense Vaart. Dit recht van afvaart was namelijk een van de voorwaarden waaronder in 1625 veenland werd geruild, maar het was verder niet

reglementair uitgewerkt. Daarna werden de geldzaken geregeld. De ondergrond onder het in 1625 geruilde veen werd op 30 december 1630 (oude stijl) door de eigenaren van de marke van Steenberg en Ten Arlo verkocht voor⁷⁸: “.....de somma van zes duizend en vijfhonderd caroli gulden, en een honderd rijksdaalders voor de armen op Zuidwolde.” In 1664 waren de boeren van Ten Heuvel nog roggepacht schuldig aan de Van Echten. Had men die niet kunnen betalen of had men die bewust niet betaald, om zo de Van Echten te dwingen tot een regeling te komen waarbinnen een en ander verrekend kon worden? De roggepacht werd met het nog te innen geld verrekend. We lezen⁷⁹:

“Dat de voorzeide heren momboiren Roelof en Albert ten Heuvel zullen laten korten een som van twee duizend zeven honderd caroli-guldens aan de kooppenningen van de roggepacht, zijnde de voorzeide kapitale penning spruitende uit verkochte venen waar uit de armen van Zuidwolde honderd rijksdaalders en de rest de voorzeide markegenoten is kompeterende.”

We zien dat ook de armen van Zuidwolde nog geen geld hadden ontvangen. Het veenland waarop de Compagnie van de 5000 Morgen de vervening had opgepakt, waarop de Hollandsche Compagnie een kolonie was begonnen en waarop inmiddels een voor die tijd al groot dorp was ontstaan, was al die jaren nog steeds niet betaald. Vervolgens kwam de overdracht van veen aan de orde. We lezen:

“En dat die van Zuidwolde zullen afstand doen gelijk zij afstand doen mits dezen ten behoeve van de kinderen van Echten en van de gemelde heren participanten van alle de oostwaarts gelegen venen, beginnende uit de Eerste Wijk van onderen op tot aan de krumt, van daar met een schuine linie lopende omtrent zuidoostwaarts tot aan het meer van Alberts Holtien, strekkende van daar recht oostwaarts op aan zekere dwarslinie of gruppel, gaande zuidwaarts door de Riegmeer tot aan de Kerken Marke, alle die venen die ten oosten van voorzeide Zuidwolder venen boven gelegen zijn, zo verre die uit de naam van haar markegenoten zullen kunnen verdedigd worden, staan zij markegenoten en voorzeide kinderen en heren participanten eigen doenlijk en erfelijk toe zonder nochtans voor enige evictie te willen instaan, en kasseren ten dien sinne de publicatie de ze dezen ten kontrarie mochten hebben laten doen.”

Er is een opmerkelijk verschil tussen de contracten van 1625 (veenruil), 1630 (verkoop ondergrond) en het contract van 1664. Wat in 1664 werd omschreven als vallend onder de koop- en ruilcontracten van 1625 en 1630 is wat anders dan feitelijk in die contracten stond. Toentertijd was namelijk sprake van een linie tot aan Alberts Holtien, die daarna oostwaarts liep: “voorts recht oostwaarts opgaande, zover als zijn Edele van wegen de erfgenamen zal kunnen verdedigen....” Het verschil is duidelijk. In 1625 en 1630 werd enkel geruild en verkocht tot op een linie vanuit Alberts Holtien. Alles ten noorden ervan werd geruild of verkocht met Roelof van Echten, alles ten zuiden ervan werd NIET overgedragen. Bij de voorbereiding van de stokleggingsbrief van 1664 beschreef men het over te dragen gebied anders. Men verklaarde toen dat het ook ging over het gebied ten zuiden van Alberts Holtien, voor zover het ten oosten lag van een “zekere dwarslinie of gruppel, gaande zuidwaarts door het Riegmeer tot aan de Kerkenmarke”, tot aan de grenzen van het huidige Kerkenveld. De boeren van Steenberg en Ten Arlo kregen eindelijk hun geld en verrekenden tienden en pacht bij de overdracht van 1664. De Van Echten en de participanten van de Compagnie van de 5000 Morgen kregen behalve de formele overdracht over de gekochte gronden ook de territoriale zekerheid dat de boeren van Zuidwolde niet alsnog veenland op zouden eisen, die ze nooit hadden geruild of verkocht, maar die Roelof van Echten wel had doorverkocht. Beide partijen deden echter wel formeel ALSOF er al die tijd al een ruil- of verkoop van de venen

ten zuiden van Alberts Holtien was geweest. Zo omzeilden ze moeilijke onderhandelingen over onduidelijke stukken veen die feitelijk al lang door de Van Echten waren overgedragen aan de Hollandse participanten. We vervolgen het contract:

“En zullen de voornoemde heren momboiren in konformite van het contract met wijlen de heer Johan van Echten en de 22e juli 1648 opgericht mits dezen ook afstaan van alle haar pretenties wegens een tiende part van het ongescheiden veld en veen tussen Alteveer en Kerkenkluft, in de marke van Zuidwolde gelegen, spruitende 't zelve uit Kloostermans-erve.”

Hier komen we terug op het oerrecht van de Van Echten in de marke van Steenberg en Ten Arlo. Op basis van het ‘Kloostersland’ of ‘Kloostermans-erve’, een waardeel in de marke waar geen boerderij (meer) op stond, had Roelof van Echten rechten gehad in de marke van Steenberg en Ten Arlo. Op basis van die rechten zouden ze ook een tiende deel op kunnen eisen in de nog ongedeelde venen tussen Alteveer en Kerkenkluft, het huidige Kerkenveld. Ze deden hier echter afstand van dit recht, ten voordele van de andere markegenoten van Steenberg en ten Arlo. Het contract sloot af met de namen van de belanghebbenden:

“Aldus gedaan en gesloten de 15e februari 1664 op Hoogeveen en was getekend Henric van Echten als momboir van de kinderen van Echten, Ber.Bentingh, N.H. Dedel, Kornelis Sinapius, Struijk mede voor mijn zuster Alida Struijk weduwe Westerbeek en haar kinderen, W.Susterman voor mijn schoonmoeder de weduwe Bonnema, dit Y is Willem Pinxterhuis zelf getogen merk, Karst Pietersen, Frerik Jansen, Albert ten Heuvel, Roelof ten Heuvel, Roelof Arens Steenbarg, Roelof Ybinge, Heijndrik ten Heuvel tot Steenberg, Wijcger Koers, Jan Karsten, Luitjen Geers Steenbarg, Heijndrik Harmens van ten Heuvel, Willem ten Heuvel, Roelof Steenberg, Roelof Jans, Jan Koers tot Kiers, J. Steenberg scholtus, Haarsolte als getuige, A. Waterham als getuige.”

Voorgaand contract is niet de feitelijke overdracht van de venen van het Hoogeveen, voor zover die hoorden bij Steenberg en Ten Arlo. Voorgaand contract bevatte de voorwaarden daartoe. De feitelijke overdracht werd verwoord in de stokleggingsbrief van diezelfde 15^e februari 1664. We kennen van die stokleggingsbrief twee verschillende teksten⁸⁰. We citeren hier de letterlijke stokleggingsbrief, zoals die onder meer werd afgedrukt in de verzameling stukken waarmee Roelof van Echten II in zijn rechten binnen Echten-Hoogeveen trachtte te verdedigen⁸¹. Aanvullend is er een beschrijving van de gebeurtenis in het notulenboek van de Hollandse Compagnie. De letterlijke tekst van de stokleggingsbrief, de geboortebrief van een officieel zelfstandige plaats Hoogeveen, afgescheiden van Steenberg en Ten Arlo, luidde aldus:

De samtlicke voors. Marckgenoten van Steenberg ende Ten Arlo syn voor my onderges. Schults van Zuydtwolde ende Coornoten, als waren Jan Starken ende Theodorus Henrix, Gerefde aldaar, te samen gecompareert, ende hebben van haare voors. Gecedeerde Oosterveenen tot meerdere seekerheit conform Landregt den Stock geleit voor my voors. Scholtis ende de voorn: Erffbuieren door haare alhier gecooen Volmagten, namentlick Frerick Jans ende Albert ten Heuvel, de by voors Heere Ritmr. Als Momboir, ende by voors Heeren Participanten is opgenomen. In 't byzonder is oock de Stock geleit ende opgenomen van de verkosten Ondergrond in dato den 30 december 1630.

Ende van de drie-en-dertig Morgen Veen in dato den 28 May 1631. beyde in voors. Oosterse Veenen mede begrepen, voor welcke twee laatste Parceelen de boven benoembde seven-entwintig-hondert gulden per resto aan de Coop-penningen van de Roggepagt, by de

Markgenoten hier boven ingehouden ende voor betalinge gevalideert, binnen oirconde myns onderges. Scholtis ende Coornoten onderteekeninge, mitsgaders de bevestinge van myn opgedruckte Zegul. Hogeveen den 15 Febr. 1664.

*J. Steenbarg, Schultus. 1664 Jan Hendricks.
Theodores Hendricks. Albert Ten Heuvel. Frerick Jans.*

De aanvullende letterlijke tekst uit de notulen van de Hollandsche Compagnie van 5 maart 1664: *“Is verder bij de Heer (Nicolaas) Dedel gerapporteert dat op 't Veen bij malcander vergadert sijnde geweest de voors. gecommitteerden (Nicolaas Dedel en Cornelis Sinapius), van wegende Hollandse participanten, de Heeren Drost Bentinck, Ritmeester Echten, de Heer Schaep, Heren de momboijren van de Heer van Echten, ter eenre sijde, item de Eijgenerffden van Steenbargen, en Ten Arlo, ten ander sijde, ende dat aldaer in presentie ende ten overstaen van de Heeren Secretaris Struuck & Sichtermans was getroffen een accoort, aengaende de differenten tusschen de participanten van de Echter Veenen, ende Zuijtwolder Veenen geweest zijnde. Item aengaende de presentie van de Eijgenerden voors. op de eijgendom van hare geresarveerde Veenen, soo sij de noemden, die bij de voors. Ritmeester Echten ende eenige Hollandse participanten beseten werden, breder blickende bij het accoort en stockleggensbriefte daer van sijnde, eijgenlijck tusschen de voors. participanten ende die van Meppel, waer over de gemelde Heer Dedel, soo over sijne genomen moeijten ende goede devoijren bij hem neffens de Heer Sinapius gedaen is bedanckt.”*

Zo vinden we in twee stukken samen alle namen. De stok werd gelegd door: Frerick Jans en Albert ten Heuvel. De stok werd opgenomen door: Nicolaas Dedel, Cornelis Sinapius, Drost Bentinck, Ritmeester Echten en Hendrik Schaep. Ritmeester Hendrik van Echten was toentertijd waarnemend Heer van Echten, na de dood van zijn broer Johan van Echten en vanwege de minderjarigheid van Roelof van Echten II. Keurnoten, getuigen, waren: Jan Starken ende Theodorus Henrix. Namens de Landschap Drenthe waren aanwezig: Secretaris Struuck en Sichterman. Dit alles voor schulte Jan Steenbergen van Zuidwolde, de zoon van Lucas Steenbergen.

DE OVERDRACHT VAN DE VENEN VAN DE KERKENKLUIT

Daarmee was alles geregeld? Er was niemand meer die grond of veen claimde, dat de Compagnie van 5000 Morgen tot de hare rekende? De eigenaren van de venen van Overijssel bleven een beroep doen op venen die volgens hen aan hun kant van de grens lagen. Er kwam ook nog een ander probleem boven tafel: hoe zat het met de venen van de Kerkenkluit van Zuidwolde? Rondom het op voorgaande kaarten ingetekende nummer 6, nu Nieuw-Moscou, lagen venen die geclaimd konden worden door de eigenaren van de Meppense Venen en de eigenaren van de Kerkenkluit. De eigenaren van de Meppense Venen waren na 1657 niet meer geïnteresseerd. De kerk van het dorp Zuidwolde gold samen met enkele boerderijen als eigen marke, de Kerkenkluit. Deze marke kon een beroep doen op alle venen ten oosten van het Riegmee, omdat de marke eigenaar was van alle venen ten westen ervan. Hendrik van Echten, hoofdmomber van de kinderen van wijlen Johan van Echten en toentertijd directeur van de Compagnie van 5000 Morgen, liet het er niet op aankomen. Het kwam tot een stoklegging. Een formele overdracht⁸². Tussen al die onduidelijke transacties, is dat bijna bijzonder geworden. Het is tevens de laatste formele overdracht geworden, om de Hoogeveense lappendeken bij elkaar te krijgen en bij elkaar te houden. We lezen:

Wij ondergeschreven saamtelijke erfgenamen van de Kerkenkluft op Zuidwolde verklaren voor ons en onze erfgenamen eeuwiglijk en erfelijk, met goede, rijpe berade aan de 't samentlijke erfgenamen van de Huize Echten getransporteerd en overdragen te hebben, gelijk wij doen uit krachten dezès, alle zodanige venen, als oostwaarts boven onze gemelde bouw- en veenland gelegen zijn; wel verstaande nochtans zodane aanvank eerst te zullen nemen uit zekere greppel, zo zij de voornoemde erfgenamen zalige vader, met zijn HoogEdele consorten is doen maken, gelijk mede uit zekere kaart tot overstaan van de gecommiteerde dezer Landschap is blijkende, zijn aanvank nemende boven 't Riegmeer volgend de oprooiing van de Wemenvoorde tussen Steenbergen en de Kerkenkluft. Zuidwaarts strekkende naar de uiterste oord, zo verre de Kerkenkluftmarke strekt. Noordwaarts naar de Heer van Echten en zijn HoogEdeles consorten venen, en also wij hier van ten enenemale gecontenteerd en voldaan zijn. Tot vestenisse van dezen hebben wij hier van voor twee erfburen de stok gelegd, als de manhaften Heer H. van Echten als nu voor des zelven en als momboir van de nagelaten kinderen van de HoogEdel Geboren Heer Johan van Echten, Heer tot Echten, ter waarer dezès hebben dezen neffens de stokleggers mark ondertekend.

Actum Zuidwolde dezès 28 martini 1667

<i>Willem Jans</i>	<i>Wolter ten Tye</i>
<i>Als stokleggers</i>	<i>Albert ten Tije</i>
<i>Albert Arens</i>	<i>Roelof Jacobs zijn</i>
<i>als stoklegger</i>	<i>merk ---- bij hem zelf gesteld</i>
<i>man</i>	<i>Roelof Steenbarghen</i>
	<i>Hendrijck Santijnge</i>
	<i>Willem Wolting</i>
	<i>Jan Hendryx ten Have</i>
	<i>Roelef Roelefs ten Tije zijn merk E bij</i>
	<i>zelf gesteld</i>
	<i>Wolter Hendrickse zijn</i>
	<i>Merk Y bij zelf gesteld</i>

Vragen blijven er natuurlijk altijd. We lezen niets over zegelen door de schulte. Was dit dan een onderhands contract, buiten de schulte om? Maar dan wel in aanwezigheid van een vertegenwoordiger van de Landschap Drenthe, zo lezen we in de tekst. Blijkbaar wilde de Landschap Drenthe voor eens en altijd van al die onduidelijkheden rond Echten-Hoogeveen af zijn, en is dit contract, inclusief stoklegging, in overleg met de Landschap Drenthe gegaan. Dit omdat er na de stoklegging van 1664 – die een einde moest maken aan alle onduidelijke contracten – toch nog een open eind was gebleven. We lezen ook niets over betaling. Dat is buiten deze stok-leggingsbrief om geregeld. Voor de hand ligt te denken aan vrije afvaart voor de markegenoten van de Kerkenkluft, van de turf uit hun eigen venen. Dit contract van 1667 was het laatste contract, dat gesloten werd over het eigendom van ‘de 5000 morgen’.

SAMENVATTEND

De “Mythe van Roelof van Echten” zegt dat hij in 1625 5000 morgen veenland kocht van Steenbergen en Ten Arlo. Als dat zo zou zijn geweest, dan was 1 contract voldoende geweest voor de aankoop van Steenbergen en Ten Arlo, en 1 contract voldoende voor de overdracht van dat gebied aan de participanten van de Compagnie van de 5000 Morgen. De Etstoel zou er niet bij betrokken hoeven worden omdat de overdracht probleemloos zou kunnen verlopen. De werkelijkheid is niet alleen veel complexer, maar ook totaal afwijkend van de mythe.

Roelof van Echten ruilde in 1625 bovenveen, zonder ondergrond, met de andere markegenoten van Steenberg en Ten Arlo, tegen vrijdom van tienden, die hij nog moest regelen omdat hij daartoe niet bevoegd was, en afvaart via de nog te graven Hoogetveensche Vaart. In 1630 kocht hij de ondergrond, zonder deze ooit te betalen en zonder stoklegging. Hij legde op 28 juli/7 augustus 1631 de stok en droeg daarmee “zijn” venen over aan de Compagnie van de 5000 Morgen. Hij was echter geen of nog geen eigenaar van het verkochte veengebied. Afspraken met de eigenaren van de aangrenzende venen had hij niet gemaakt. Dit in tegenstelling tot wat algemeen gebruikelijk was.

Feitelijk verkocht hij vooral zijn claims op de venen van anderen. Alleen de helft van de Meppense Venen kon hij de zijne noemen, al ging dat wel gepaard met een lang lopend conflict, waarbij hij neer werd gezet als iemand die goedkoop veen had afgetrosgeld van een oude weduwe. 34 jaar na de aankoop van de ondergrond, in 1664, werd deze betaald en verrekend, toen het uiteindelijk toch nog tot een stoklegging kwam. Er waren geen 2 contracten, want er waren minstens 13 contracten! De zaak kwam zeker 25 keer op allerlei manieren voor de Etstoel! Er waren vanaf 1637 diverse bovengewestelijke grensconflicten met Overijssel die zouden lopen tot in 1792 het Hof van Utrecht een uitspraak deed. Er werd 155 jaar lang vele malen over vergaderd (notulen zijn het topje van de ijsberg) en de conflicten tekenden de ontwikkeling van Hoogetveen als plaats. Roelof van Echten was door de verkoop uit 1631 in een zeer moeilijk pakket gebracht. Als kat in het nauw moest hij opmerkelijke sprongen doen, die zijn zoon Johan niet kon vervolgen. Johan van Echten moest opvangen en rechtzetten wat in de periode van zijn vader fout was gelopen, tot ook hij financieel helemaal vast zat⁸³. Uiteindelijk waren tal conflicten uit de wereld, toen het veenland van de zogenaamde Meppense Venen van Gees werd gekocht (1657) en het toch nog tot een stoklegging kwam met de boeren van Steenberg en Ten Arlo (1664). Was het maar waar geweest wat de mythe zei. Dat had veel gekrakeel kunnen voorkomen. De mythe was nodig om als een deken alle conflicten te bedekken en nieuwe conflicten te voorkomen over de betaling van de ‘gewone’ tienden en de turftienden. De mythe maakte het gebied van een bodemloze put voor de Van Echten tot een financiële melkkoe, waaruit tot 1909 tiendengeld gewonnen kon worden.

NOTEN

-
1. Bewerkt door J.E. Ennink en uitgegeven door Krips Repro te Meppel, in 1979.
 2. Picardt, Johan, ‘Korte beschryvinge der stadt, des casteels en der heerlickheydt Covorden’, heruitgifte door de Stichting van Museum Drenthe’s Veste, blz. 23.
 3. Archief Huize Echten no. 876.
 4. Archief Huize Echten no. 379.
 5. Oude Staten Archieve, Drents Archief., nr. 772.
 6. Archief Huize Echten no. 540.
 7. Etstoel 14. Deel/folio/datum 9/198/12-10-1635.
 8. Etstoel 14. Deel/folio/datum 9/198/12-10-1635.
 9. Archief Huize Echten no. 543.
 10. Landrecht van Drenthe van 1614, Derde Boek, artikel 35.
 11. Etstoel 14, deel/folio/datum 8/118/3-10-1631.
 12. Etstoel 14, deel/folio/datum 8/204/4-6-1632.
 13. Archief Huize Echten no. 890 en 891, brief Roelof van Echten januari 1632.
 14. Noord-Holands Archief, Archief Heerlijkheid Heemstede, toegangsnummer 3862, de nummers 46 en 53.

-
15. Zie het archief van de Hollandse Compagnie van de twaalf parten, Drents Archief, ingang no. 603, no. 12.
 16. Etstoel 14, 24 juni 1633.
 17. Archief familie Carsten no. 3. Het stuk zit achterin een bundel afschriften en draagt zowel no.12 als pag. 355.
 18. Archief familie Carsten no. 3.
 19. Mededeling van Lammert Huizing.
 20. Zie Nieuwe Drentse Volksalmanak 2006, blz. 23.
 21. Onder de kop “De Pijnacker-kaart van Drenthe” vinden we in de Nieuwe Drentse Volksalmanak van 2005 vanaf blz. 1 een uitgebreid artikel over Cornelis Pijnacker en zijn werk, van de hand van H.J. Versfelt.
 22. Zie Archief Huize Echten no.574.
 23. Etstoel 14. Deel/folio/datum 9/54/27-10-1634.
 24. Etstoel 14. Deel/folio/datum 9/85/15-6-1635.
 25. Etstoel 14. Deel/folio/datum 9/106/15-6-1635.
 26. Etstoel 14. Deel/folio/datum 9/112/15-6-1635.
 27. Etstoel 14. Deel/folio/datum 9/182/12-10-1635.
 28. Etstoel 14. Deel/folio/datum 9/245/13-6-1636.
 29. Etstoel 14. Deel/folio/datum 10/42/9-10-1637.
 30. Etstoel 14. Deel/folio/datum 10/43/9-10-1637.
 31. Etstoel 14. Deel/folio/datum 10/710/9-10-1637.
 32. Etstoel 14. Deel/folio/datum 11/90/8-12-1640.
 33. Etstoel 14. Deel/folio/datum 11/183/18-6-1641.
 34. Etstoel 14. Deel/folio/datum 11/515/30-10-1644.
 35. Etstoel 14. Deel/folio/datum 13/53/16-6-1647.
 36. Etstoel 14. Deel/folio/datum 15/50/30-10-1651.
 37. Archief Huize Echten no. 49.
 38. Uitvoerige informatie over alle mogelijke grenskwesties vinden we in Archief Huize Echten no. 924, O.S.A.-269, 277 en 278.
 39. Archief Huize Echten no. 412.
 40. Archief Huize Echten no. 412.
 41. We kennen hun namen uit een onderzoek, gepubliceerd in de Nieuwe Drentsche Volksalmanak van 1889, blz. 215 e.v.. De akte uit 1670, waarin Nicolaas van Echten de tienden van Gees beleend kreeg, vinden we in het Archief van Oldengaerde, no. 343 a, en werd ook al gepubliceerd in de Nieuwe Drentsche Volksalmanak van 1885.
 42. De tekst van de brief werd in zijn oorspronkelijke vorm, in de oude spelling, gepubliceerd in de Nieuwe Drentsche Volksalmanak van 1885.
 43. Archief Huize Echten no. 234.
 44. Archief Huize Echten no. 891, brief Roelof van Echten, blz. xiiij e.v.
 45. We komen daar nog op terug als we de verhoudingen met Steenberg en Ten Arlo verder uitwerken.
 46. Als in deze studie gesproken wordt over de notulen van de Algemene Compagnie van de 5000 Morgen, is steeds sprake van de bron Archief Huize Echten no. 876. De tekst hiervan is in de nummers 877 en 878 terug te vinden in een moderner handschrift.
 47. Etstoel 14. Deel/folio/datum 8/346/14-10-1633.
 48. Meer hierover en over het stichten van een eigen compagnie is te lezen in het vijfde deel van deze studie.
 49. Archief Huize Echten no. 876.
 50. In een ander deel van dit onderzoek wordt het conflict tussen de Hollanders en Roelof van Echten gedetailleerd uitgewerkt.
 51. De conflicten worden uitgewerkt in een afzonderlijke studie over de Hollandsche Compagnie. De gevolgen ervan hebben weer raakvlakken met andere onderwerpen. Gevolg is dat hierover op verschillende wijzen uitwerkingen zijn geschreven, die vervolgens werden opgenomen in het vijfde, het zevende en het achtste deel van deze studie. De teksten in de Etstoel zijn te vinden in Etstoel 14, Deel/folio/datum: 9/129/15-6-1635; 9/251/13-6-1636; 9/300/26-9-1636; 9/322/26-9-1636.
 52. Er wordt uitvoeriger ingegaan op deze zaken in een ander deel van deze studie, waarin de geschiedenis van de Hollandsche Compagnie nader wordt belicht. In deze tekst ligt de nadruk nu op de grondpolitiek.
 53. Op die “Perfekte Kaart” is sprake van een grenslijn die rechtstreeks vanuit het Kruis naar Alberts Holtien liep. Op de in 1636 gebruikte kaart verdeelde men veen binnen een lijn die vanuit de 9e wijk in het Haagje naar Alberts Holtien liep.

-
54. Archief Huize Echten no. 890.
55. Archief Huize Echten no. 459.
56. Meer hierover in het zevende deeltje van deze studie.
57. Ze zijn onder meer opgenomen in het boek 'Hoogeveen, Van Echtens Morgenland', maar ik heb de gegevens rechtstreeks uit de bron van dr. Jacob Wattel zelf. Deze heeft namelijk ooit een oorspronkelijke kaart laten onderzoeken door dhr. R. van Hees te Paterswolde. Een verslagje van dit onderzoek, met daarop een onderschriftje van R. van Hees van 12 maart 1975, werd door dr. Jacob Wattel voor mij gekopieerd. Uit dit verslagje vallen ook de afmetingen van de maten te halen, welke men in de 17de eeuw in de venen hanteerde. Men werkte met voeten van 29,4 centimeter, duimen van 2, 45 centimeter en roeden van 411,6 centimeter oftewel 4, 116 meter.
58. Dit werd hiervoor al beschreven, toen ingegaan werd op het veiligstellen van de noordgrens en het inbrengen door Roelof van Echten van een stukje Pesser veen in de massa van de 5000 Morgen.
59. Zie onder meer Topografische Atlas nr. 164.
60. Zie onder meer Topografische Atlas nr. 163D, bergplaats A 17.
61. Onder meer afgedrukt in "Hoogeveen, Van Echtens Morgenland", blz. 29.
62. Archief Huize Echten no. 459.
63. Zie 'Hoogeveen, Van Echtens Morgenland', blz. 38.
64. Archief Huize Echten no. 891, blz. LCI.
65. Archief Huize Echten no. 917a.
66. Archief Huize Echten no. 891, blz. LCI.
67. Een kaart van de gemeente Hoogeveen uit 1865, afgedrukt in 'Hoogeveen, Van Echtens Morgenland' (blz. 63), laat zien hoe een 'hap' uit de gemeente gehaald is, waardoor de wolfskuilen onder het gebied van de gemeente Oosterhesselen vallen.
68. De kaart waarop we de grenzen van Overijssel zien aangegeven tot aan de Bakkerswijk vinden we in het Rijksarchief te Assen gecatalogiseerd als OSA 2781B, bergplaats A-30. De kaart werd in 1791 gemaakt door L. Grevylink en B. van Slooten. Ze gaven daarop diverse grenzen van Overijssel aan, zoals ze deze gevonden hadden op ouder kaartmateriaal.
69. Over die verstoorde relatie wordt meer uitgewerkt in het vijfde deel van deze studie.
70. Archief Huize Echten no. 891, blz. xliij.
71. Rechtdagen Drost en Gedeputeerden II, 387, nr. 4; Ridderschap en Eigenerfden II, 220, nr. 23.
72. De spelling is hier vereenvoudigd, en aangepast aan het huidige woord- en taalbeeld, opdat het geheel toegankelijk wordt voor een breed publiek. Dit is ook gebeurd bij andere oude teksten, welke in deze studie worden weergegeven.
73. De spanningen binnen de relatie tussen de Hollanders en Roelof van Echten zijn uitgewerkt in de studie over de Hollandsche Compagnie.
74. Archief Huize Echten no. 890, blz. xxv.
75. Archief Huize Echten no. 31.
76. Archief Huize Echten no. 891, blz. LC.
77. Archief Huize Echten no. 409.
78. Zie "Stukken en documenten rakende de rechten en privilegien van den Huyse Echten", blz. 7, ondermeer aanwezig in het archief van de gemeente Hoogeveen.
79. Archief Huize Echten no. 891, na blz. LC.
80. Hij komt ook voor in Archief Huize Echten no. 891, na het geciteerde contract van 1664. De teksten zijn identiek, op afwijkingen in de spelling na.
81. Dit stuk is als "Stukken en documenten rakende de rechten en privilegien van den Huyse Echten", ondermeer aanwezig in het archief van de gemeente Hoogeveen.
82. Archief Huize Echten no. 917a.
83. In het deel van dit onderzoek dat handelt over de Ossehaar wordt uitvoerig ingegaan op de uitverkoop na zijn overlijden.